

Міністерство освіти та науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – магістр

на тему: **«СПРИЙНЯТТЯ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН ЧЕРЕЗ МОТИВАЦІЮ
ОДЕРЖАННЯ ВЛАДНИХ ПОЗИЦІЙ ТА ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
СТАТУСУ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ КИЄВА»**

Виконав: студент 2-го року навчання,
Спеціальності
054 Соціологія
Яшник Максим Вікторович

Науковий керівник: Мальцева К.С.
кандидат філос. наук, доктор філософії,
доцент кафедри соціології НаУКМА
Рецензент:

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2022 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ВЛАДИ, СОЦІАЛЬНИХ СТАТУСІВ ТА ПОЗИЦІЙ У СОЦІОЛОГІЇ.....	9
1.1 Теоретичні підходи до дослідження структури феномену соціальної влади у соціології	9
1.2. Теоретичні підходи до дослідження соціальних статусів та позицій у соціології	34
1.3 Головна проблематика феномену влади та владних відносин.....	49
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	58
2.1 Програма кількісного соціологічного дослідження.....	58
2.2. Розробка інструментарію кількісного соціологічного дослідження	63
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	76
Додаток А Анкета.....	76

Вступ

Соціальні відносини як складова існування соціуму завжди займали відповідне місце у соціологічному дискурсі. Різні теоретичні підходи були покликані пояснити цю складову як на макрорівні досліджуючи їх як феномен, так і на макрорівні, пояснюючи окремі аспекти індивідуального життя. Кожна епоха соціологічного знання характеризувалася власною концептуалізацією даного феномену. Так, у класичну епоху особливе місце займав економічний аспект та класова боротьба. Теоретики системної соціології у 50-70х роках XX ст. дещо розширили цю концептуалізацію на рівні підсистем (інституцій), що мають зв'язки, які і описувались як соціальні відносини. Постструктурний та сучасний етап характеризується комунікативними зв'язками як між інституціями, так і акторами, окреслюється більш глобальна проблематика відносин між акторами та акторами і структурою соціуму в цілому. Натомість кожен теоретичний підхід так чи інакше описує соціальні відносини, їх особливості та проблематику, більше того, досить часто через призму соціальних відносин описують і сам соціум як такий. Це можна пояснити соціологічною логікою: особливості соціальних відносин можуть окреслювати природу самого соціуму та його формацію, а динамічність самого соціуму актуалізує нові тенденції та проблематику, тому описати до кінця природу соціуму складно.

Натомість у соціальні відносини як складову соціуму тісно вплетений феномен влади. В сучасному соціологічному дискурсі цей феномен отримав досить широку концептуалізацію у порівнянні з теоріями класичної та системної соціології. Цей феномен тісно вплетений у соціальні відносини та досить часто визначає їх ключову проблематику. Зазвичай у дискурсі соціально-гуманітарних наук відносини за участі влади відмежовують в окремий тип відносин – владні відносини(під якими, як правило, розуміються політико-адміністративні та політико-економічні), проте сучасні соціологічні теоретики, а саме Н. Луман, М.

Фуко, П. Бурдьє, М. Манн, Е. Тоффлер дещо змістили напрямок дискурсу і саму концептуалізацію влади, окресливши її предмет більш широким значенням, а саме владу як феномен соціальний і той що присутній як на макрорівні соціальних відносин, так і на мікрорівні. Саме тому будь-які соціальні відносини (як політико-адміністративні, так і сімейні) є в певній мірі відносинами за участі влади. Більше того, як зазначав Майкл Манн у своїй теорії природа влади може частково описувати природу самої людини як соціального актора, її динаміку та особливості. З моменту появи феномену влади в процесі історичного розвитку соціуму (еволюціоністський історичний підхід) влада стала складним аспектом соціальних відносин, що може задавати їх напрямок розвитку визначаючи ключові ресурси та подальшу боротьбу за них (М. Манн, Е. Тоффлер), окреслювати структуру та позиції соціальних акторів у соціумі (класичний, системний, сучасний підходи), визначати інструменти соціальних дій і навіть окреслювати проблематику природи людини на психоаналітичному та філософському рівнях (Є. Фромм). Саме тому сучасні соціологічні теорії показують роль влади як певного орієнтира та регулятора соціальних відносин навіть на мікрорівні де її присутність досить важко зафіксувати, проте можливо зафіксувати.

Сама по собі проблематика феномену влади, як частина соціальних відносин, у певній мірі визначає поведінку людей та їх сприйняття цих самих відносин, оскільки актуалізує низку важливих для соціологічного поля питань: яким чином визначається мотивація акторів до соціальних дій? Якими можуть бути цілі та мета соціальних дій? Якою є проблематика соціальної інтеграції? Чи прагнуть актори підвищувати статус та позиції в соціумі і навіщо їм це робити? Також і більш широкі питання, а саме якою є соціальна природа людини і соціуму в цілому?

Соціальні відносини це складний феномен і дослідження їх сприйняття не менш складне завдання, тим не менш дослідження такого напрямку можуть підводити

соціологічне знання ближче до осмислення таких складних понять як соціум та природи людей. Оскільки молодь досить часто окреслюють як рушій соціальних змін та покоління нових ідей і підходів є актуальним дослідити подібне сприйняття соціальних відносин на предмет одержання владних позицій та підвищення соціального статусу, адже це може допомогти в певній мірі окреслити майбутній напрямок розвитку соціуму.

Проблема дослідження полягає у тому, що в соціологічному дискурсі досить часто актуалізується проблематика феномену влади і соціальних відносин, проте не завжди напрямку актуалізується питання зв'язків між мотивацією до набуття високого статусу чи владної позиції, з одного боку, та сприйняттям соціальних відносин в цілому, з іншого. Відповідно мотивація для одержання владних статусів (як орієнтир на владні позиції) не розглядається як вагомий емпіричний показник вимірювання того як сприймаються соціальні відносини взагалі. Більше того дослідження подібного аспекту можуть дозволити розкрити сутність характеру сприйняття, тобто того з якої саме позиції індивіди розглядають соціальні відносини в більшій мірі, як позиційну боротьбу чи позиційну кооперацію.

Справа в тому, що зазвичай орієнтація на владні позиції та відповідно високі статуси розглядається окремо в площині владних відносин, в той час коли владні відносини по суті визначають характер соціальних відносин в глобальному сенсі та задають тенденції розвитку норм цих самих соціальних відносин.

Таким чином, це дасть нам змогу пояснити певні аспекти поведінки людей у сфері соціальних відносин. Дослідження орієнтації на владні позиції та мотивації щодо підвищення соціального статусу дозволить визначати характер розуміння соціальних відносин, як таких що розуміються виключно як владні та передбачають позиційну боротьбу чи таких що передбачають щось більш раціональне як позиційну кооперацію.

Об'єктом дослідження є студентська молодь Києва.

Предмет дослідження – мотивація одержання владних позицій та підвищення соціального статусу.

Метою кваліфікаційного дослідження є визначення та окреслення сприйняття соціальних відносин через мотивацію одержання владних позицій та підвищення соціального статусу.

Виходячи з мети дослідження були окреслені наступні **завдання**:

- Розглянути та детально дослідити сучасні теоретичні підходи до дослідження соціальних відносин, феномену влади та соціальних статусів у суспільстві;
- Концептуалізувати та інтерпретувати основні поняття соціальних відносин, феномену влади і владних позицій та соціального статусу, які в подальшому будуть використані для операціоналізації основних робочих конструктів в емпіричній частині дослідження;
- Розробити методологію для дослідження сприйняття студентської молоді Києва з урахуванням предмету мотивації одержання владних позицій та підвищення соціального статусу;
- Розробити інструментарій кількісного соціологічного дослідження на основі напрацьованої теоретико-методологічної бази дослідження, для відповіді на дослідницьке запитання;
- Сформулювати власний теоретико-методологічний підхід до дослідження сприйняття соціальних відносин.

В ході дослідження основою **теоретико-методологічної бази** є сучасні теорії влади Майкла Манна та Елвіна Тоффлера, де феномен соціальної влади концептуалізується в історичному аспекті розвитку соціальних відносин. Зокрема теорія М. Манна підіймає питання «першопричини» існування та функціонування феномену соціальної влади в соціумі, що в свою чергу передбачає детальний опис

та відповідну концептуалізацію цього феномену як соціального інструменту, що допомагає напрацювати напрямки подальшої емпіричної частини. Також обидві теорії соціальної влади пропонують теоретичне пояснення джерел цього феномену на які опираються соціальні актори у спробах реалізації власного впливу. На основі синтезу двох теорій можна виокремити емпіричні маркери, що дозволяють в свою чергу в подальшому зафіксувати характер орієнтації на ті чи інші соціальні позиції що передбачають відповідні джерела соціальної влади.

Особливе місце в теоретичному аналізі посідає функціоналістська теорія Кінгслі Девіса та Роберта Мура, оскільки в межах цього концепту розглядаються детально питання мотивації та розподілу соціальних позицій відповідно. Дискурс довкола цього концепту допомагає більш детально концептуалізувати проблематику цього дослідження, а також дає змогу розглядати питання мотивації особливим чином, оскільки деякі положення теорії Девіса-Мура щодо цього аспекту піддаються критичним зауваженням.

Важливим аспектом даного дослідження є також звернення до соціально-психологічних теорій, зокрема теорій Еріха Фромма, що в свою чергу дає можливість не лише зафіксувати тенденції сприйняття соціальних відносин, а й підіймати питання характеру цього самого сприйняття, що відповідно можна зафіксувати й в емпіричному вигляді в межах дослідження. Також для додаткового окреслення проблематики мотивації розглядаються теорії соціальної справедливості та теорії соціальної нерівності, оскільки на основі цих теорій можна виокремити та застосувати декілька емпіричних маркерів що дадуть змогу зафіксувати певні додаткові аспекти.

Таким чином, аналізуючи теорії, застосовуючи синтез концептів, та їх подальшу інтеграцію ми формуємо базис у вигляді емпіричних маркерів та концептів на основі якого можна створювати соціологічний інструментарій для фіксації відповідних тенденцій та подальшої концептуалізації сприйняття соціальних

відносин студентською молоддю Києва. Таким чином, дослідження передбачає в більшій мірі номотетичний підхід, що дозволяє фіксувати певні соціальні тенденції та порівнювати на основі цієї фіксації індивідів, з метою подальшого виведення закономірного концепту сприйняття.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ВЛАДИ, СОЦІАЛЬНИХ СТАТУСІВ ТА ПОЗИЦІЙ У СОЦІОЛОГІЇ

1.1 Теоретичні підходи до дослідження структури феномену соціальної влади у соціології

Феномен соціальної влади є досить досліджуваним у сфері соціально-політичних наук, особливо на сучасному етапі, коли відбулися деякі «акценти зміщення» - від казуального (реляціоніського) концепту, який представляли в тому числі і класики соціології (Т. Гоббс та М. Вебер) в сторону системного та постструктураліського підходів, представниками якого виступали Т. Парсонс, Н. Луман, Ю. Хаббермас, М. Фуко, П. Бурдьє та Х. Арендт. Причиною такого зміщення стали численні переосмислення природи соціальної влади та її проблематики, постало питання наукового визначення феномену соціальної влади з урахуванням соціальних змін та перетворень в межах суспільства модерну. В свою чергу феномен соціальної влади залишав деякі наукові питання відкритими, до того ж на основі його дослідження були виокремлені нові. Натомість виникла гостра проблема концептуалізації та систематизації наукових теоретичних поглядів на цей феномен, але подібне завдання було ускладнене відмінністю безліч запропонованих підходів, проте сучасні представники соціально-політичних наук дійшли згоди, щодо виокремлення двох теоретичних традицій: Секційна (групова) концепція влади або ж «традиція реалізму» та несекційна концепція (В. Ледаєв, 1996).

Перший підхід за В. Ледаєвим є деяким переосмисленням на сучасний стан казуального підходу запропонованого ще Т. Гоббсом та М. Вебером, що отримав назву секційної моделі, також було запропоноване визначення концепту «Влади над» (Л. Піонткевич, 2008). Першими представниками цього підходу можна

назвати М. Вебера, Т. Гоббса, згодом це були Є. Гідденс, Р. Даль, Х. Лассуелл, С. Льюкс, та інші. Суть даного підходу полягає в тому, що соціальна влада розглядається у чітко визначеному конфліктному аспекті (стояло гостре питання протистояння між акторами за владу), де суб'єкт володіє здатністю нав'язувати власну волю всупереч бажанням інших (Л. Піонткевич, 2008), також існує постійна соціальна взаємодія де один суб'єкт соціальних відносин впливає на дії об'єкта, тим самим підсилюючи конфлікту форму. Також даний підхід передбачає наявність «відношень нульової суми» - примноження соціальної влади одних акторів чи груп призводить до її зменшення в інших акторів та груп. Звідси і походить дещо казуальне трактування феномену соціальної влади як можливості нав'язувати власну волю іншим всупереч їх інтересів з метою задоволення власних потреб та цілей. Цікавим є те, що Л. Піонткевич відносить В. Ледяєва також до представників цієї традиції, оскільки він визначав соціальну владу наступним чином:

«Здатність суб'єкта забезпечити підпорядкування об'єкта відповідно до своїх намірів»

Друга наукова традиція поглядів на феномен соціальної влади в соціально-політичних науках за В. Ледяєвим тяжіє більше до соціологічної парадигми на відмінно від першої, адже цю традицію розвивали найбільш відомі соціологи ХХ ст. – Т. Парсонс (системний підхід), Н. Луман та його наступник Ю. Хабермас (комунікативна влада), в певній мірі М. Фуко (дисциплінарна влада) та П. Бурдьє, а також Х. Арендт. Хоча коріннями ця традиція тяжіє в епоху античної філософії Платона та Аристотеля. Несекційна концепція або ж більш відомі в соціології як системний та постструктуралістський підходи характеризуються трактуванням феномену влади як колективного атрибуту, а не суто індивідуального (казуального) як це ми спостерігаємо у секційній моделі. Суть теоретичних підходів даної традиції полягає у тому що соціальна влада розглядається як засіб

досягнення колективного блага у суспільстві, а не суто задоволення певних інтересів та реалізації цілей, через що цю традицію ще можна назвати як «влада для» (Л. Піонткевич, 2008), також конфліктна природа владних відносин в даній традиції не розглядається як важливий аспект. Натомість в секційній традиції гостро стоїть проблематика легітимності можновладців, які між іншим в більшій мірі виступають колективними акторами владних відносин, а не окремими індивідами. В. Ледяєв зазначав що в межах цієї традиції відкидається концепт «нульової суми», оскільки соціальна влада як колективний атрибут може реалізовуватись в межах спільних інтересів; Натомість тут існує вже дещо інша проблематика, що полягає у нерівномірності розподілу владних повноважень між суб'єктами зсередини, тобто досить актуальним є питання статусів та ієрархічності (Л. Піонткевич, 2008), це зумовлено зокрема тим, що соціальна влада виступає показовим аспектом розподілу сил у суспільстві та їх взаємодії, де спостерігається єдиний вектор взаємо участі у досягненні поставлених цілей і цей аспект був чітко підмічений представниками несекційного підходу, на мою думку в певній мірі тут також постає і проблематика солідарності суб'єктів соціальних відносин. Найбільшим відкриттям в межах цієї традиції, як відмітив Л. Піонткевич, серед представників комунікативної теорії стало те, що соціальну владу неможливо приписувати конкретним соціальним акторам, як певну рису чи здібність, оскільки використання соціальної влади вимагає взаємо узгодженості та визнання, як з боку об'єкта так з боку і суб'єкта владних відносин (до прикладу узгодженість «Его» та «Альтера» за теорією Н. Лумана).

Важливо також зазначити, що несекційна (або ж «влада для») традиція стоїть на повістці в межах сучасного соціально-політичного наукового дискурсу. Цьому можна дати цілком соціологічне пояснення. Так, на мою думку, соціальні зміни що відбулися в межах ХХ ст. призвели до необхідності переосмислення казуального підходу: Соціум (як генеральний об'єкт) розглядається як складна

система, що в свою чергу підкріплена підсистемами, все більше інтересу спрямовано в бік інституцій та колективних соціальних акторів – це досить добре демонструє комунікативна теорія Н. Лумана та Ю. Хабермаса; Соціальні відносини стали більш складнішими (або ж по крайній мірі все більше уваги звертається на незначні в минулому аспекти, до прикладу комунікативні системи) як результат і владні відносини також, відбулося їх філософське переосмислення, що досить добре відображено в теоріях М. Фуко та П. Бурдьє. В цілому такі соціальні зміни і зумовили «зміщення наукових акцентів» в межах соціально-політичного дискурсу.

Так чи інакше, досліджувані в даній роботі теоретичні моделі можна вважати несекційними, або ж такими що тяжіють в більшій мірі до несекційної традиції, оскільки розглянуті теоретичні моделі демонструють звернення до колективних атрибутів феномену соціальної влади та чітко окреслюють трансформацію владних відносин з метою забезпечення, або ж примноження матеріальних благ та стабільності. Хоча слід зазначити, що також і в деяких випадках порушена проблематика конфліктних протистоянь.

Однією з найбільш відомих та фундаментальних теорій соціальної влади є теорія британського соціолога Майкла Манна. В даній теорії М. Манн описує особливості існування та функціонування феномену соціальної влади через історичний аспект, місцями використовуючи також антропологічний підхід. Більше того М. Манн ототожнює історію соціальної влади з історією суспільства в цілому, стверджуючи що крізь призму історії соціальної влади можна пояснити хід тих чи інших історичних подій. Відповідно він у своїй серії монографій «Джерела соціальної влади» пояснює хід розвитку подій, інституцій, суспільств та цивілізацій починаючи від первісних суспільств(аграрних) до сучасних(модерних) крізь призму теоретичного дослідження феномену соціальної влади. Його теорія має дещо глобальний характер, оскільки в ній описуються історичні події

масштабного значення, та в більшій мірі тяжіє до макрорівня. М. Манн намагався пояснити сутність та розвиток соціуму в цілому, натомість в даній науковій роботі викликають зацікавлення окремі аспекти соціальної природи людства, які тісно пов'язані з феноменом соціальної влади і М. Манн також надає соціологічне пояснення цим аспектам, які здебільшого тяжіють до мікрорівня соціального устрою людей.

Теорія М. Манна також тяжіє і до філософської рефлексії підіймаючи низку важливих наукових питань: Що таке феномен соціальної влади? Як він функціонує та як влаштовує суспільні відносини? Чому соціальні актори тяжіють до цього феномену? Який вектор розвитку соціальна влада задає суспільним відносинам? Та яка її головна роль у розвитку та функціонуванні складного концепту під назвою «Соціум»? В межах даної роботи відповідь на ці запитання є досить важливими, тому теорія М. Манна розглядається з позиції мікрорівня, тобто більш локального, теоретичного пояснення окремих аспектів соціальної природи феномену влади.

Соціологічну теорію М. Манна можна класифікувати як саме теорію несекційної традиції. Так, Д. Карасєв відмічав що влада у М. Манна не зводиться суто до експлуататорського аспекту, а навпаки центральним аспектом виступає співробітництво для подолання третьої сторони (хоча тут можна помітити і наявність конфліктної природи) чи опанування природних ресурсів. (Д. Карасєв, 2016)

Для пояснення феномену соціальної влади М. Манн напрацював власний методологічний підхід. По-перше, він зазначає тезу про те, що будь-яке суспільство конструюється за рахунок багатьох соціально-просторових мереж влади, які накладаються одна на одну та перетинаються між собою (подібна позиція була у Мішеля Фуко). По-друге, він виділяє чотири джерела соціальної влади, які формують його ІЄВП модель: ідеологічні, економічні, військові та

політичні відносини. По-третє, М. Манн виділяє чотири виміри влади (Д. Карасєв, 2016), які виступають як умовні дихотомії, що розкривають особливості функціонування головних джерел:

1) **Авторитетність** (влада, що випливає з єдиного командування та осмисленого підпорядкування від інших) - **диффузність** (влада, що передбачає більш спонтанне, не осмислене (афективне, групове) підпорядкування, без експліцитного керівництва);

2) **Інтенсивність** (це здатність забезпечити жорстку та підпорядковану наказам організацію, що відрізняється високим рівнем мобілізації, або лояльність її учасників, незалежно від розмірів території та кількості людей) - **екстенсивність** (здатність організовувати величезну кількість людей, які проживають на великих територіях з метою забезпечення мінімально стабільної кооперації);

3) **Централізованість** (передбачається виконання наказів, що видаються з єдиного центру) – **децентралізованість** (зростання колективних можливостей акторів, які добровільно об'єдналися) суб'єкта влади;

4) **Широта** (ступінь соціально-просторового охопту влади) - **глибина** (ступінь проникання влади у повсякденне життя кожного соціального актора) впливу соціальної влади.

Саме ці відносини і представляють соціально-просторові мережі влади, що накладаються та перетинаються між собою, а також вони представляють інституційні засоби досягнення людських цілей. Головною ж проблемою за М. Манном є забезпечення здатності організовувати та контролювати людей, матеріальне забезпечення та території протягом усього історичного періоду існування людства.

В своїй теорії, як і було зазначено вище, М. Манн дає чітке пояснення чому в основі його теоретико-методологічної бази історія займає ключове місце як саме

емпірична складова. Розроблена М. Манном ІЕВП-модель описує процеси соціальних змін – це перший аргумент. По-друге, М. Манн досить часто акцентує увагу на тому, що він відходить від наукового сприйняття соціуму як унітарної та тотальної системи, він зазначає що кожне суспільство розвивалось в конкретних унікальних умовах в окремий історичний період, тому можливості порівняльної соціології обмеженні для даного завдання і було б складно зафіксувати всі особливості розвитку феномену соціальної влади використовуючи до прикладу кейс-стаді з декількох кейсів(випадків). Кінцевим аргументом М. Манна було те, що він претендував в більшій мірі на кількісний аналіз, шляхом дослідження історичного розвитку владних структур, оскільки феномен соціальної влади стає більш поширеним у соціальному просторі з часом в історичному контексті. (М. Манн, 1986/2018, с. 70)

М. Манн зазначає, що однією з головних проблем соціології є пояснення першопричинності та детермінантності тих чи інших подій, явищ, тощо. На думку Д. Карасєва відправною точкою теорії М. Манна є фундаментальні теоретичні питання щодо детермінантності, зокрема питання детермінантності економічною сферою, чи будь-якою іншою решти сфер суспільства. Натомість пошук відповідей на назване самим М. Манном «питання Енгельса» приводить його до відмови від поняття сфер суспільства, і навіть до відмови від поняття «суспільства» в цілому, таким чином М. Манн відмовляється від соціологічної ортодоксії:

Теорія джерел соціальної влади — це не теорія суспільства і не теорія основних сфер суспільного життя, а також не теорія якихось структурно-функціональних комплексів з чіткими межами, і не теорія інституційних ансамблів, що становлять унітарні, структуровані соціальні тотальності або системи («суспільства») (Д. Карасєв, 2016)

Подібно позицію виражає також і А. Туз (А. Туз, С. Ендерс, 2018) підкреслюючи що це в першу чергу дослідження саме соціальної влади, що передбачає як конструктивні так і критичні цілі, а об'єктом аналізу виступають мережі розподілу влади.

Центральним у теорії М. Манна є саме поняття «влади», при чому в самому глобальному сенсі («power»), а не в більш казуальному («authority»). Саму ж соціальну владу М. Манн інтерпретує як «генералізований засіб» для досягнення цілей, що в якійсь мірі схиляє його до структурного функціоналізму Т. Парсонса (Д. Карасєв, 2016)

М. Манн піднімає наукову проблему детермінантності у своїй теорії, але дещо з власних позицій, намагаючись описати та пояснити відправну точку орієнтирів на соціальну владу поміж акторів. Перший детермінант виділений М. Манном є – людська природа. Він стверджує, що люди по своїй природі цілеспрямовані та раціональні, вони завжди намагаються влаштувати життя найкращим чином та відповідно шукають для цього найбільш відповідні засоби. Таким чином як відмітив С. Ендерс (А. Туз, С. Ендерс, 2018) М. Манн починає з антропологічного аспекту поступово переходячи до соціологічного: *«Люди постійно чогось хочуть»*. Проте М. Манн поруч критикує прихильників мотиваційних підходів, стверджуючи що мотивація не може виступати в ролі початкового детермінанта, що досить влучно підмітив Д. Карасєв (2016) стверджуючи що для М. Манна важливими є не мотиваційні цілі а саме організовані засоби для досягнення цих цілей, згадані раніше ресурси влади це засоби її реалізації. Натомість він зазначає, що реалізація людських потреб неможлива без втручання в природу, а втручання в природу в свою чергу неможливе без соціальної кооперації між людьми, лише за допомогою кооперації можна задовольнити людські потреби. Таким чином кооперуючись люди опиняються в соціальній «клітці», що характеризується

поступовим переходом від сільського господарства до структурованої цивілізації.
(А. Туз, С. Ендерс, 2018)

М. Манн відмічає, що мотивацію людей до збільшення засобів матеріального існування можна вважати константою, але вона не може бути релевантною коли опереджає потреби, адже саме людські потреби володіють силою, що забезпечує динамізм. Іншими словами цю досить вагому тезу М. Манна можна трактувати наступним чином: саме людські потреби створюють мотивацію та відповідно задають людську динаміку до створення соціальної кооперації щоб забезпечити комфортне середовище шляхом реалізації потреб, а не навпаки. До того ж М. Манн критикуючи попередні теорії зазначає, що мотивація – це проблематика цілей, в той час коли потреби – це проблематика засобів, і саме засоби є відправною точкою на шляху до пояснення розвитку соціальних, а разом з тим владних відносин.

Більше того М. Манн стверджує, що влада само по собі може взагалі не бути ціллю, але вона може стати досить хорошим засобом для досягнення людських цілей, при чому орієнтир на владу як на засіб може бути цілком випадковим.

Таким чином М. Манн задає власне визначення концепту влади, а саме влада за Манном – це засіб та здатність досягати власних цілей шляхом опанування навколишнім середовищем. Проте, феномен соціальної влади в його теорії дещо складніший і має додаткові характеристики. Перша була узгоджена з теорією М. Вебера, а саме це здатність актора нав'язувати свою волю іншим всупереч їх супротиву в межах соціальних відносин. Щодо другої то Манн цілком погоджується з Парсонсом, який зазначав про колективний аспект. Це означає, що влада певної сторони може бути могутнішою за рахунок кооперації людей.

Також М. Манн на основі вище описаних характеристик виділив по два види організаційних форм на кожную з них, які визначають структуру суспільств:

Колективна та Дистрибутивна; Екстенсивна(здатність організовувати велику кількість людей для забезпечення мінімальної кооперації на обширних територіях) та Інтенсивна(здатність забезпечити жорстким та суворим чином організацію людей, яка характеризується великою лояльністю та мобільністю учасників); Авторитетна(передбачає осмислене підпорядкування на основі авторитету) – за Манном військова влада є простим прикладом авторитетного впливу та Дифузна(більш спонтанна, може бути результатом соціальних практик, що передбачають владні відносини).

Найбільш ефективною є така організація соціальної влади, яка поєднує та ефективно проявляє всі перераховані вище форми, адже єдине джерело влади (економічне чи військове) не здатне визначити структуру суспільства в цілому (М. Манн, 2012/2018, с. 12-22)

Майкл Манн у своїй теорії також підіймає важливі питання щодо стратифікації у суспільстві, оскільки феномен соціальної влади досить тісно пов'язаний з цим, більше того можна зазначити, що стратифікація у суспільстві може бути результатом владних відносин. М. Манн зазначає що стратифікація це ніщо інше як процес формування і розподілу влади у суспільстві (М. Манн, 1986/2018, с. 28-47)

В основі ж методології Майкла Манна до теоретичного аналізу феномену соціальної влади перебуває виокремлення та детальний аналіз чотирьох джерел влади. Як зазначив Дж. Лоусон (2006) всі чотири джерела влади є ідеальними типами, які своєю історією тяжіють до відомої в соціології «Тріади Вебера»: Класу, статусу (розглядатиметься більш детально в межах цього дослідження) та партію; але для М. Манна це залишається «наближеним методом» за допомогою якого він створює власну модель історичного розвитку всього соціуму. При чому М. Манн полемізує з марксистами та веберіанським підходом, що зумовило декілька критичних питань до особливостей його моделі, до прикладу М. Манн

розділив політичну та військову владу чого раніше не робили в соціально-політичних науках і що відповідно викликало ряд критичних запитань до самого М. Манна. Слід зробити ще декілька важливих уточнень щодо моделі М. Манна, оскільки це важливо в межах дослідження, так одним з ключових тезисів М. Манна щодо джерел є те що кожне джерело влади функціонує в рамках власної соціальної та організаційної логіки що виключає «абсолютне домінування» єдиного джерела влади над усіма іншими, що відповідно виключає і ієрархічний зв'язок між ними, але натомість допускаються періоди панування в історичному контексті певного джерела як правило у зв'язці з іншими (такий аспект допускав і Е. Тоффлер теорія якого теж розглядається в межах дослідження). Досить точним в цьому випадку є твердження В. Чіббера (2013) про те що такий підхід зробив модель М. Манна досить цікавою за рахунок гнучкості, уникаючи лінійної концентрації на конкретних джерелах, тим самим показуючи соціальну владу з різних сторін одночасно.

Власну модель М. Манн починає описувати саме з ідеологічного виду джерел, хоча ідеологічні джерела в історичному контексті виникають останніми за порядком. На думку М. Манна **ідеологічна влада** це найскладніша влада, яка потребує додатково теоретичного пояснення. Він наводить три аргументи з яких починається ідеологічна влада. По-перше, ми не в змозі зрозуміти до кінця світ(філософська проблематика осмислення), люди завжди потребують категорій та понять які надаватимуть сенс речам. По-друге, для необхідної соціальної кооперації необхідні норми, які регулюватимуть поведінку людей у відношенні один до одного з урахуванням моралі. Монополізація ж цих норм – прямий шлях до влади. По-третє, ще одним джерелом ідеологічної влади є культурні та ритуальні практики, які не в змозі звестись з раціональною наукою.

Таким чином ідеологічна влада походить від людських потреб в смисловому навантаженні життя, у потребі регуляції через розподіл норм та цінностей та

участі у ритуальних чи культурних практиках(формування ідентичності та кооперації). Контроль над ідеологією, що реалізує подібні потреби надає акторам можливість володіти соціальною владою. За М. Манном ідеологічна влада в більшій мірі дифузна, оскільки передбачає ідеологічне переконання, претендує на умовну істинність при цьому передбачає вільну участь в ідеології (М. Манн, 1993/2018, с. 25). М. Манн виділяв два типи організації ідеологічної влади: Іманентну – посилює емоційну та моральну солідарність у вже існуючих мережах влади (прикладом іманентної ідеології було посилення класової свідомості та згуртованості еліт в аграрних суспільствах); Трансцендентна – передбачає вихід за межі існуючих мереж влади та чіткий дихотомічний поділ етичних понять: моральне-аморальне, добро-зло; Також характерною особливістю трансцендентних ідеологій є поява нових акторів, організацій та мереж влади, що є як правило концептуально ширшими ніж ті, що вже існують (яскравим прикладом такої ідеології є світові релігії). Також у відповідь критикам М. Манн вводить новий тип «інституціоналізованих ідеологій», що є консервативними по своїй природі та замкненими всередині інституцій, також цей тип ідеологій передбачає когнітивний аспект, а саме даний тип сприймається на підсвідомому рівні (яскравим прикладом є патріархат) (Д. Карасєв, 2016)

При чому ідеологічна влада має додаткові аспекти, на які М. Манн звертає особливу увагу. Знання що формуються в межах ідеологічної влади зазвичай є хибними або виступають в ролі маски для мімікрії матеріального господарювання можновладців. Посилаючись на Т. Парсонса М. Манн зазначає що такі знання виходять за рамки соціального досвіду, вони не можуть бути перевірені шляхом емпіричних повсякденних практик. Як приклад можна привести релігійні вірування(до речі релігія за Манном це перший історичний приклад ідеологічної влади), а саме персоналії святих їх силу, яку ми не здатні побачити та відчутти, проте їх вчення диктують певні норми поведінки. Як зазначав Манн в цьому і є

суть сили ідеологічної влади в питаннях підкорення та можливостей переконувати і впливати. Хоча ідеологія і легітимізує особисті та матеріальні інтереси можновладців, але сама ідеологія не могла б виступати джерелом влади будучи лише засобом маніпуляції, зазвичай ідеології виглядають цілком реальними, примушуючи людей вірити в їх.

Також слід зауважити, що ідеологія є найбільш складним концептом і для самого М. Манна, проблема полягає у розмитості самих рамок ідеології. Так, М. Манн не вважає ідеологією до прикладу Хіп-Хоп зосереджуючи увагу на більш виражених релігійних та політичних ідеологіях. Хоча ідеології пропонують утопічність нав'язуючи людям нереальні, деструктивні проекти, але М. Манн виходить з підходів Е. Дюркгейма – ідеологій як засобів укріплення солідаризації суспільних формацій та ціннісної раціональності М. Вебера, таким чином наділяючи ідеології дещо позитивним сенсом (до прикладу християнство що в якійсь мірі стабілізувало середньовічну Європу). (А. Туз, С. Ендерс, 2018) Додатковим аргументом у визначення ідеологій є твердження самого М. Манна, на його думку виражені ідеології перш за все пропонують своєрідне вирішення кризових ситуацій. Він стверджував що найбільш визначна роль ідеологій полягає в створенні нових смислових систем, які здатні надати правдоподібну інтерпретацію деякої кризи що виникає в певний історичний момент та з якою вже існуючі ідеології не здатні впоратися. (М. Манн, М. Хоугард, 2011) Так, М. Манн приділяє велику увагу фашизму стверджуючи що це своєрідна альтернативна відповідь системній кризі що виникла у ліберальній Європі в результаті другої світової війни, проте це ідеологія що призвела до глибоких наслідків та ірраціональності як результат війна і геноцид. Тому важливе розуміння, що ідеології виникають як відповідь на потреби, але згодом можуть отримати власну автономію. Ідеології можуть пропонувати вирішення практичних потреб своєрідним шляхом. Ще один важливий поінт у М. Манна в бік розуміння

ідеологічної влади є те, що ця влада більше пов'язана з соціальними рухами ніж з теоріями та історією ідей. (Дж. Лоусон, 2006) Саме тому М. Манн і відносить до ідеологій суспільні рухи, що пропонують переосмислення реальності та вирішення критичних точок, таким чином ми можемо зрозуміти чому християнство яке пропонувало альтернативу кризі у середньовічній Європі, Фашизм як відповідь на кризу у Європі після другої світової - є ідеологіями, в той час як згаданий А. Тузом та С. Ендерсом Хіп-Хоп скоріше за все є просто культурною течією, хоча в якійсь мірі може бути обтяженим ідеологічним аспектом.

М. Манн стверджував, що ідеологічна влада отримала власне піднесення у XIX ст. в епоху капіталістичних перетворень соціуму, за рахунок підвищення рівня дискурсивної грамотності серед населення. Як каталізатор цих процесів можна виокремити діяльність відомих філософів, таких як І. Кант та його доктрини просвітництва XVIII ст., а також ранній лібералізм вже у XIX, де просвітництво було ключовим елементом. За рахунок підвищення дискурсивної грамотності утворився колективний актор – інтелігенція, яка займала високі позиції у громадянському суспільстві, але була вплетена у відносини політико-адміністративних та економічних інституцій держав модерну (М. Манн, 1993/2018, с. 58-68)

Економічна влада за М. Манном походить від життєво-необхідних потреб шляхом добування, трансформації, розподілу та споживання продуктів природи шляхом соціальної організації людей. Він зазначає, що групи людей покликані виконувати цю роль якраз є класами соціуму, при чому клас є суто економічним поняттям у теорії М. Манна, на відмінно від позицій прихильників марксизму. Також правлячий клас за Манном це в першу чергу група людей, яка змогла організувати потужну структуру влади засновану на економічному типі. Економічна влада в першу чергу характеризується певними практикам, які

утворюють ланцюг. До даних практик М. Манн відносить втручання в природу (добування ресурсів), товарообмін, тощо. Характеризується поєднанням форм: екстенсивною та інтенсивною, а також в більшості випадків авторитетною (корпорація) та дифузною (ринок). До прикладу капіталізм (як одне з ключових понять та явищ у соціології) є екстенсивною формою організації модерну що поєднує у собі авторитетні та дифузні форми економічних відносин. Сам М. Манн (за Дж. Лаусон, 2006) описує економічну владу як таку, що організовує структуру повсякденного життя, оскільки визначає засоби існування людей та їх практичну діяльність.

В другому томі власної теорії М. Манн досить детально розглядає економічну владу через класові відносини (класову боротьбу) та різні економічні організації. Головний аргумент М. Манна в даному випадку полягає у тому, що в складних суспільствах наявний нерівномірний розподіл економічних ресурсів, що в свою чергу є детермінантом зародження економічної влади та соціальних відносин за участі останньої. М. Манн доповнює положення К. Маркса стверджуючи, що класові відносини з характерною для них ієрархічною вертикаллю, що в свою чергу зумовлюють експлуатацію одного класу іншим є актуальним прикладом прояву економічної влади.

Економічна та Ідеологічна влада набули високого значення у суспільстві в період становлення капіталізму та держави модерну і зберігають свої значимі позиції в теперішній час (М. Манн, 1993/2018, с. 26).

Поруч з тим М. Манн задає ще одну досить важливу тезу для розуміння його теорії. Річ про соціально стратифікацію, яка як він стверджує є широким поняттям і призначена для позначення будь-якого типу розподілу соціальної влади.

Як вже зазначалось раніше М. Манн відокремив військове джерело влади від політичного, що було в новину для соціологічної ортодоксії та породило цілу

дискусію довкола цього аспекту теорії. Але сам М. Манн дає чітке пояснення своєму підходу, як з емпіричної сторони: існування держав зі слабкими джерелами військової влади, але сильними політичними чи економічними (на мою думку хорошими прикладами є Швейцарія та Японія) і навпаки слабкі джерела економіки та політики, але сильні військові за рахунок чого і реалізується геополітичний вплив (тут яскравим прикладом є Росія); Так і з аналітичної: суть полягає в дискретних вимірах авторитетне регулювання, що завжди є легалізованим – політична влада, та організована фізична сила – військова влада. Ще однією особливістю військової влади, що відрізняє її від решти видів є те, що військова влада не може так просто проникнути в повсякденні відносини, мілітаристичні режими можуть успішно стримувати девіантів, але їм важко мобілізувати суспільну думку. (Дж. Лаусон, 2006) **Військова влада** в теорії М. Манна має досить просте пояснення, до того ж основний елемент військової влади вже давно відомий у дискурсі суспільно-політичних наук – це володіння апаратом примусу, а точніше це соціально організований та концентрований на певні цілі та завдання примус. За М. Манном цей тип влади походить від потреб у фізичному захисті та з вигоди яку можна отримати шляхом агресії. Зазвичай військова влада відмічається високим рівнем мобілізації та в тій чи іншій мірі легалізацією власної діяльності. Характеризується формою інтенсивності, але з елементами екстенсивності, також наявністю авторитету та набуттям концентровано-примусової форми (М. Манн, 1993/2018, с. 27).

Політичну владу М. Манн зводить до централізованого та територіально обмеженого регулювання та примусу, що в свою чергу інституційно забезпечує держава – авторитетне регулювання. Тому політичну владу Манн трактує саме як державну. Важливим аспектом тут є те, що М. Манн дійсно виділяє політико-адміністративну владу як окремий вид і особливо підкреслює це, тим самим умовно відмежовуючись від марксистського та веберіанського підходів, де

соціальна влада трактувалася як суто політико-адміністративна що підкріплювалася монополією на легальний військовий примус, хоча й базувалася на економічних зв'язках. М. Манн також зазначає, що політична влада концентрується зазвичай довкола центру(ядра) і поширюється за його межі за рахунок сили впливу. При чому, політична влада має умовний внутрішній вплив(територіальне управління) та зовнішній(геополітика) (М. Манн, 2013/2019, с. 28)

Підсумовуючи власні аргументи М. Манн виділяє умовні форми, які здатна приймати кожен з видів соціальної влади:

- Ідеологічна – це *трансцендентна*(автономна по своїй природі, виходить за межі інших видів влади та займає домінуючу позицію над іншими видами – до прикладу релігія) та *іманентна*(не має автономії, а навпаки посилює існуючі види влади – до прикладу ідеологічні норми, засади, тощо) форми;
- Економічна – це ланцюги практики(добування природних ресурсів, товарообмін, тощо);
- Військова – це концентрований примус;
- Політична – це територіально централізоване управління та дипломатична геополітика.

Перш ніж підвести короткий підсумок і перейти до розгляду наступної теорії, я хочу зупинитись на декількох цікавих аспектах. Перший аспект на який звернув увагу К. Бейлі (2015) – це аспект мови та комунікації. Він зазначав що мову та комунікацію важко виокремити як окреме джерело влади, але тим не менш цей аспект взаємодіє з класом, національною державою та расою. Я б спробував продовжити тезу К. Бейлі оперуючи тим що в соціології відводять значну частину уваги комунікаціям (особливо у відомій комунікативній теорії) багато дослідників таких як Н. Луман (де влада якраз виступає як генералізований засіб комунікації), Ю. Габермас приділяють комунікативним системам велику роль, а дехто

виокремлює ЗМІ як окрему гілку влади (так звана четверта влада). Хоча і М. Манн не ігнорує комунікацію взагалі, згадати лише поширення «дискурсивної грамотності» та ролі комунікативних каналів у цьому процесі. Дійсно, аспект комунікації важко виокремити як окреме джерело у методології М. Манна, але його можна вписати поруч з культурним в ідеологічній владі.

Другий аспект на який звертає увагу К. Бейлі це досить популярне у соціології сучасності явище урбанізації. Слід зауважити що М. Манн описує суспільство з позицій історичного розвитку, з позицій глобального характеру. Урбанізацію ж я б охарактеризував як «глобальний аспект локальної структури», саме тому вона не сприймалася в межах теорії М. Манна як щось значне. Тим не менш процес урбанізації як відмітив К. Бейлі змінює баланс виокремлених М. Манном джерел влади. Так, урбанізаційні процеси вплинули на норми та звичаї (в одному місці опинається багато різних за своєю соціальною природою груп), структуру сім'ї (у містах як правило більш рівноправні гендерні відносини), тощо. Думаю справедливим буде зазначити, що центрами ідеологічної влади виступають як правило міста. К. Бейлі акцентує увагу на змінах соціальної структури всередині що покликані урбанізацією стверджуючи що це можна назвати «соціальними джерелами соціальної влади». Виокремлення п'ятого ресурсу може бути ключовим аспектом у дослідженні суспільства але цей аспект потребує більшої концептуалізації.

Таким чином М. Манн наближує дискурс до ще однієї тези своєї теорії: Боротьба за контроль над ресурсами влади(ідеологічними, економічними, військовими, політичними) відіграє ключову роль в розвитку соціуму та соціальних відносин. Разом з тим він чітко підмічає, що виокремлені ним типи – це ідеальні типи, яких в емпіричному просторі в чистому вигляді немає, зазвичай вони поєднані в соціальній реальності, що підкреслюється головною умовою його теорії – все в соціальному просторі взаємопов'язане. Тому і актори влади всі без

винятку володіють саме соціальною владою, але вона може виражатись по різному через домінуючі компоненти – ідеологічний, економічний, військовий та політичний.

Проте в межах даного дослідження я виділяю певну проблематику локалізації теорії Майкла Манна від глобальних структур (до прикладу держав та їх трансформації на протязі історичного розвитку, що безумовно вплинуло на розвиток всіх інших організацій влади) до більш одиничних суспільних акторів та їх інтеграції в мережі суспільних відносин обумовлених джерелами влади. Саме тому я в певній мірі не розглядаю більш детальніше глобальний аспект теорії (розвиток формацій суспільств, глобальні владні конфлікти – світові війни та процеси глобалізації). Натомість більш цікавим аспектом є ось той «умовно-латентний» (оскільки М. Манн стверджував що соціальна влада не визначається як самоціль що зумовлена мотивацією, це лише засіб) показник ступеню орієнтації на соціальну владу окремими акторами. Іншими словами важливий ступінь пріоритетності засобу влади серед акторів в межах суспільних відносин, але не менш важливими є кінцева природа цілей для яких використовуються джерела влади. Оскільки маю гіпотетичне припущення, що соціальна влада як генералізований засіб, що має складну структуру (яку складно описати теоретично в межах соціологічної парадигми), характеризується глобальним аспектом у соціальних відносинах, але натомість має досить приземлене кінцеве значення – реалізація локальних потреб та інтересів окремого актора чи групи акторів з орієнтацією на їх самих, а не на соціум в цілому. Це те що робить спільним усі згадані М. Манном мережі владних відносин та їх акторів.

Однією з найвідоміших концепцій соціальних змін у соціології є теорія Елвіна Тоффлера, де центральним поняттям є соціальна влада. А. Тоффлер пояснює соціальні зміни насамперед змінами в структурі соціальної влади. Головною особливістю його концепції є так звані «PowerShift», через призму яких Е.

Тоффлер пояснює глобальні зміни у структурі владних відносин, що призводять до становлення тих чи інших суспільств в межах історичного розвитку людства.

У власній теорії соціальних трансформацій суспільства Елвін Тоффлер проводить глибокий аналіз на основі пояснення історичних епох і визначає ресурси соціальної влади, що визначають відносини та вплив у суспільстві між людьми. Спочатку центральним елементом влади була **фізична сила** (концентрована у військовій могутності), цей період тривав з епохи палеоліту до кінця феодалізму – Е. Тоффлер назвав цей період «Епохою м'язів». В період становлення капіталістичної епохи – від початку феодальної кризи до кінця індустріального періоду, яку Е. Тоффлер назвав «Епохою фабричних труб», центральним елементом був **капітал**. Але сучасний ресурс соціальної влади можна охарактеризувати, цитуючи самого Е. Тоффлера (Е. Тоффлер, 1990/2003, с. 40):

«Жоден геній з минулого — ні Сунь-Цзи, ні Н. Макіавеллі, ні сам Ф. Бекон — не могли уявити сьогоденню найглибшу метаморфозу влади: і сила, і багатство стали дивовижно залежними від знання».

Ця цитата допомагає чітко зрозуміти, що сучасним елементом соціальної влади в суспільстві за концептом Е. Тоффлера – є **знання**. Головною особливістю за Е. Тоффлером сучасного періоду, який Е. Тоффлер назвав «Ерою супер символічної економіки», є вагоміша роль знань перед капіталом у «матеріальному виробництві», політичній діяльності, та й взагалі у сфері організації суспільних відносин в цілому. Разом з піднесенням знань зростає і роль технологій(в першу чергу інформаційних), які здатні забезпечувати обслуговування цих самих знань. Якщо в Е. Тоффлера ми спостерігаємо досить визначений соціальний ресурс влади (хоча знання саме по собі має широке тлумачення в його теорії), то модель ІЄВП Майкла Манна у порівнянні з теорією Е. Тоффлера є дещо складнішою. Ключовою особливістю теорії Е. Тоффлера для даного дослідження я вважаю

здатність до більшої локалізації у порівнянні з теорією М. Манна. Тому пропоную розібрати декілька ключових положень щодо структури влади та їх сучасних інтерпретацій.

Спершу слід звернути увагу на **фізичну силу**(військову могутність). Е. Тоффлер як і М. Манн вважає фізичну силу первинним елементом влади, що базується на примусі населення з боку політико-адміністративних інституцій. Ця форма влади використовувалась як для внутрішнього впливу – контроль населення, так і для зовнішнього(що має більше значення) – примноження ресурсів, розширення масштабів, а також захист «тотальностей», тобто держав про що стверджував М. Манн. Натомість Е. Тоффлер у своїй теорії сучасного характеру фізичної влади він дає чітку інтерпретацію, справа в тому що фізична влада більше не реалізується досить жорсткими військовими принципами натомість вона чітко регулюється правовими нормами – навіть бойові дії та фізичний контроль підпорядковуються правовими принципами. Тому в сучасну епоху фізична влада консолідується у формі законів та правовій регуляції її використання. На мою думку це досить влучна концептуалізація, оскільки і суспільні інституції і навіть окремі соціальні актори можуть покладатися на силу закону реалізуючи власні права, вплив а також вирішувати конфліктні ситуації. Більше того будь-які прямі фізичні акти, що виходять за межі уставлених норм обмежуються силою законів. Окремим і цікавим питанням залишається справедливість законотворення і дотримання самих законів та конфлікти довкола цього, що підтверджує положення Е. Тоффлера що закони стали інструментом впливу реалізації фізичної влади(примусу) у сучасних суспільствах.

Якщо з владою **капіталу** теоретики майже не мають розбіжностей, то з найбільш сучасними позиціям можна спостерігати суттєві відмінності. Е. Тоффлер говорячи про «економіку суперсимволів» вказує на інформаційну епоху, де найціннішим ресурсом є саме **знання**. Як я вже зазначав раніше знання мають

досить широке трактування, під цей концепт підпадають: форма знань отримана в результаті вивчення, досліджень чи на практиці; набуті особливі професійні навички та компетенції; зібрана та структурована інформація у формі баз даних; уявлення та образи; цінності та різні символічні продукти соціуму, не зважаючи на те, що вони істинні, наближені чи взагалі помилкові. (В. Копилов, 2007) Відповідно владу визначають тепер не лише здатність примусу та капітал, а й доступ до знань та інформації, їх контроль та можливість їх використання, тепер і ефективність застосування двох попередніх ресурсів також залежить від можливості накопичувати та застосовувати знання. За Е. Тоффлером сучасні корпорації та їх представників вищих статусів можна вважати найбільш ефективними акторами, які здатні використовувати всі три ресурси влади одночасно.

На мою думку слід зробити кілька важливих ремарок щодо сучасних аспектів феномену влади та їх теоретичних позиціонувань з боку Е. Тоффлера та М. Манна, оскільки вони на перший погляд є відмінними між собою, але зрештою ці аспекти можна синтезувати в одну спільну модель. Спершу слід звернути увагу на теорію М. Манна, як я зазначав раніше за М. Манном найбільш сучасною є саме ідеологічна влада, оскільки вона завжди порушує питання норм поведінки, цінностей у суспільстві та процесів формування ідентичності. В той же час М. Манн особливе значення надає феномену дискурсивної грамотності, який за його теорією відіграв важливу роль у становленні тієї самої ідеологічної влади шляхом ліберального просвітництва населення. Дискурсивна грамотність так чи інакше підіймає питання про концепт знання. Але цей концепт у М. Манна залишається дещо вужчим ніж у Е. Тоффлера – в більшій мірі ми спостерігаємо звернення до питань просвітництва та поширенню знань як таких; До того ж дискурсивна грамотність виникає набагато раніше (ще в ХІХ ст. – в період розвитку «Індустріальної епохи») як каталізатор становлення ідеологічної влади що є

ресурсом феномену влади в межах соціальних відносин, в той час коли у Е. Тоффлера концепт знань набагато ширший по своїй суті – знання як наукове пізнання; знання як накопичення досвіду та компетенцій; знання як накопичена та структурована інформація; До того ж власний концепт знань Е. Тоффлер трактує як окремий, саме, ресурс влади що виникає в «епоху супер символічної економіки» в кінці XX ст., де акцентується увага саме на період становлення постіндустріальної епохи (інформаційної за Е. Тоффлером), але слід зауважити що концепт знань у Е. Тоффлера з'явився ще в межах опису періоду просвітництва, де знання як наукове пізнання протистоїть релігійній ортодоксії, проте вже згодом Е. Тоффлер розширює концепт знань.

Важливим аспектом в даному випадку виступає трансформація знання в інформацію. Адже саме цей процес робить інформацію ресурсом влади. Так, група дослідників зазначає про особливий - соціокультурний аспект такої трансформації. Відповідно відбувається розвиток комунікативно-інформаційного соціуму, де знання перетворюючись в інформацію змінюють також соціокультурну складову, а сама інформація представляє неабияку культурну цінність. До того ж як зазначили В. Закарія та В. Алятї (2012) знання та відповідно інформація стають найбільшою переговорною силою. Відповідно в постіндустріальному суспільстві актуалізуються феномени які до цього навіть не сприймалися: до прикладу культура реалізації влади переходить з «традиційних» бюрократичних позицій в бік «новітніх» меритократичних. Такий новітній підхід дозволяє сучасному суспільству створювати продукцію якої раніше не існувало і вирішувати проблеми, які можуть бути вирішеними лише за рахунок наукових підходів. (А. А. Корнієнко, А. В. Корнієнко, О. Б. Феофанов, М. П. Чубик, 2015)

Слід зазначити ще декілька важливих моментів. Дійсно великий акцент на знаннях спостерігається через ускладненість соціальної структури соціуму, до прикладу збагачення (маю на увазі капітал) сьогодні залежить не від обсягу

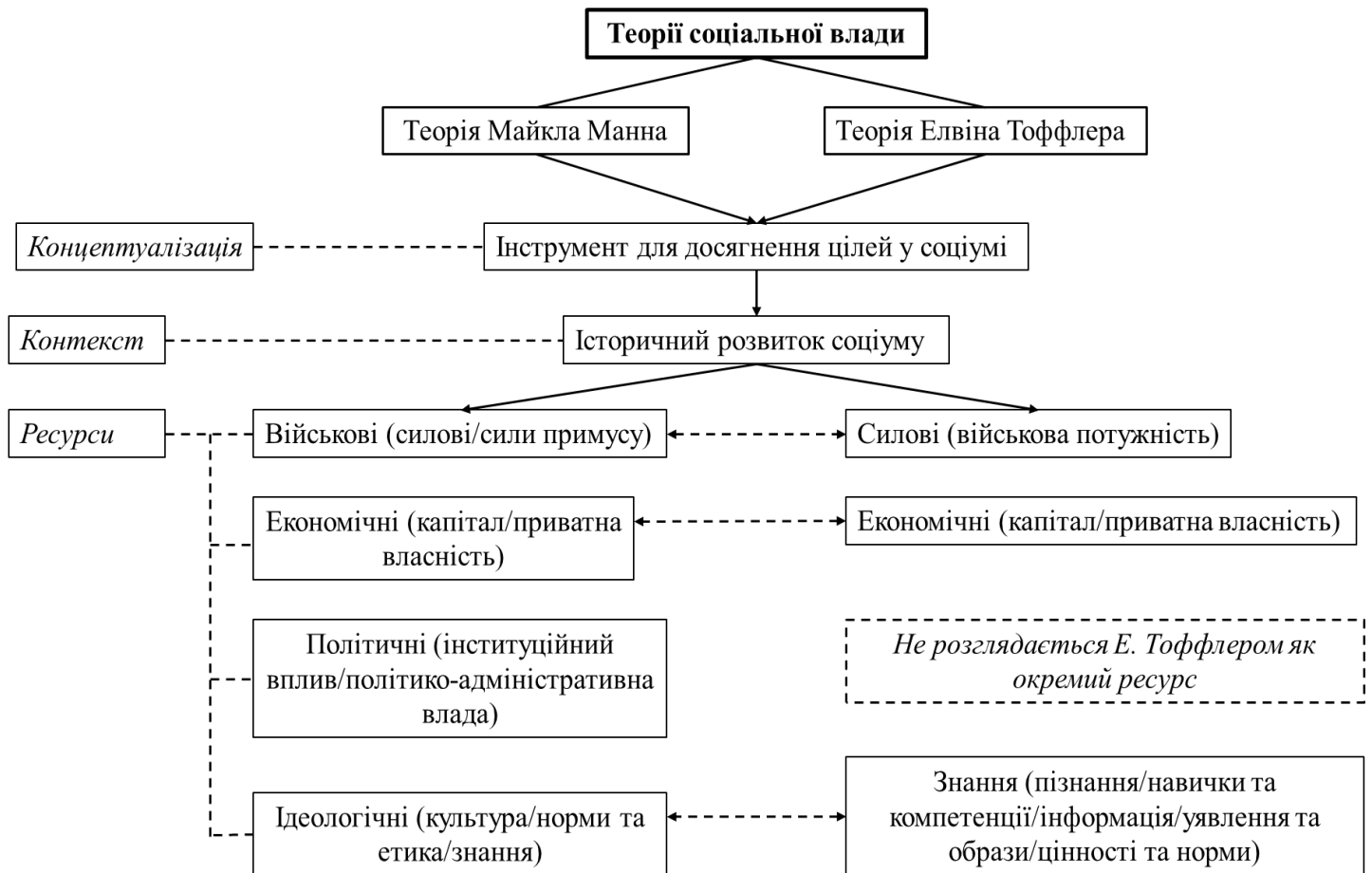
добутих ресурсів і виробництва а від професійних кадрів що забезпечуються за рахунок знань. Тепер знання це не просто додаток та капіталу і сили це їх каталізатор примноження, їх основа. Саме у цьому і є суть сучасних метаморфоз: соціальні відносини перейшли у бік боротьби за знання та засоби комунікації. Також можна помітити, що знання це досить тонкий і делікатний інструмент та найбільш демократичний. Знання досяжні майже для всіх, не можуть бути монополізованими, не є вичерпними, до того ж постійно розширюються. Хоча Е. Тоффлер в чомусь демонструє постмодерніський напрямок, особливо у питаннях поширеності влади, де він демонструє солідарність з постмодерністами (в першу чергу з М. Фуко), що влада скрізь і всюди, але Е. Тоффлер не ставить запитань про причинність появи знань. Натомість його цікавить більш приземлене питання використання знань соціальними акторами для зміщення владних позицій. На думку В. Копилова (2007) це головний лейтмотив його праці «Метаморфоз влади». Е. Тоффлер зосереджує власні міркування довкола підвищення ефективності виробничої сфери за рахунок комунікацій, але замало концентрується на проблематиці самої влади. Значна частина уваги приділяється бюрократії як застарілої та неефективної форми управління, її неактуальності за межами індустріальної епохи. Також увага приділяється і кризі демократії сформованої в межах тієї ж індустріальної епохи та необхідності переходу до децентралізованого управління за рахунок окремих регіонів. Натомість розмірковуючи про державну бюрократію Е. Тоффлер зазначає що влада перетікатиме до тих управлінь які здатні контролювати інформацію та розширювати сферу своїх повноважень. В контексті політики велика увага приділяється аспекту маніпуляції інформацією та ролі комунікаційних засобів і технічного забезпечення у цьому процесі, відповідно Е. Тоффлер стверджує що цей процес дозволить утримувати й зміцнювати політичну владу досить ефективним чином, відповідно це актуалізує аспект обізнаності, де стверджується що найбільш вразливими будуть звичайні громадяни. Відповідно ми

спостерігатимемо протистояння маніпуляцій та ефективності протистояння їм, що визначатиме долю багатьох урядів та народів (В. Копилов, 2007). Ще цікавий аспект спостерігається у І. Печеранського (2016), де він стверджує що умовну всі три ресурси влади за Е. Тоффлером можна поділити ієрархічно: сила – влада низької якості, капітал – середньої якості, знання – висока якість, оскільки це дозволяє реалізовувати потреби за рахунок наймізерніших джерел влади. Що ж, це досить хороший поінт, оскільки знання як вже було зазначено раніше можуть використовуватись як вагома сила переговорів, а також як певні соціо-культурні коди (меритократичний підхід) – все це тяжіє до раціональності.

Також Е. Тоффлер порушує питання щодо ідеології, проте в його теорії ідеології не набувають такого широкого значення, вони виступають інструментами політичних відносин, є своєрідними похідними від них. За Е. Тоффлером кожна ідеологія пропонує власну модель майбутнього, але як правило ця модель базується на суб'єктивних чинниках. Тим не менш, ідеології мають вагомий вплив в межах соціальних відносин, більше того це ті сили що тиснуть на «масову демократію» та здатні повернути соціум в «темні віки» у випадку падіння останньої. Проте в теорії Е. Тоффлера можна простежити дещо локальний характер ідеологій, вони виникають в тій чи іншій частині світу, а також мають здатність занепадати в кризовий період, більше того досить часто вони здатні породжувати ці кризові періоди, яскравим прикладом є ідеологія нацизму та комуністична ідеологія в Європі ХХ ст., звідси і походять перспективи про «темні часи» більш сучасних ідеологій (Е. Тоффлер згадує ідеологію «зелених» у сучасній Німеччині та ідеології «глобалізму», яку просувають потужні світові актори влади, що володіють ЗМІ). Проте ідеологічні течії є залежними від знань, можливо саме тому ідеології мають менше значення в теорії Е. Тоффлера.

Натомість дані теорії породжують певну проблематику щодо поглядів на сучасне суспільство, М. Манн наділяє знання суб'єктивним ставлячи його в рамки

ідеології, в той час Е. Тоффлер виносить концепт знань за усі межі. Єдине що об'єднує два підходи це соціо-культурний аспект – висока роль знань та контролю норм поведінки. Схематично синтез теорій можна зобразити за допомогою наступної концепт-схеми:

В будь-якому разі це завдає динаміку подальшому емпіричному дослідженні, де ключовими дослідницькими питаннями будуть:

Рівень орієнтації на визначені в межах теорії ресурси влади серед молоді;

Рівень орієнтації на знання та ідеологію як на сучасні аспекти;

1.2. Теоретичні підходи до дослідження соціальних статусів та позицій у соціології

Особливістю даного дослідження є концентрація довкола поняття соціального статусу, а не соціального класу. Хоча соціальний клас є одним з центрових понять у теорії М. Манна та Е. Тоффлера, особливо у теорії М. Манна йому відводиться провідна роль, але натомість використання соціального статусу в межах даного дослідження є більш релевантним підходом, оскільки:

1) Соціальний статус є найбільш казуальним маркером для фіксації соціальної влади в акторів, до того ж орієнтація на соціальні статуси чітко відображає тенденцію до владних соціальних позицій, в той час коли орієнтація на клас відображає соціальну позицію актора в цілому.

2) Соціальні класи показують глобальну (групову) ситуацію позицій акторів (відповідно актори одного класу можуть демонструвати різні владні можливості), в той час коли статус є більш локальним (індивідуальним) показником, що може чітко відображати прихильність актора до владних позицій у суспільстві.

3) Соціальні статуси більш чітко відображають конкретні владні ресурси конкретних акторів, в той час коли в межах класів ці ресурси можуть бути дещо розмитими в межах конкретного класу, таким чином важко зафіксувати реальний потенціал тих чи інших соціальних позицій. Хоча слід звертати увагу що в межах і статусу і класу може бути сконцентровано одразу декілька джерел влади, але все ж статуси окреслюють ці джерела більш чіткіше на індивідуальному рівні.

4) В середині соціальних класів також існує статусна ієрархія, тому до прикладу серед «Вищого службового класу» (класу І) за схемою EGP буде ієрархічне розмежування за позиціями і відповідними повноваженнями, тобто статусами. Тому як правило соціальні актори орієнтуватимуться на статус не зважаючи на класову приналежність, яка може й не осмислюватись ними взагалі.

З розгляду теорій влади можна відзначити що існує певна класифікація ресурсів що відповідно і наділяють соціальною владою акторів, при чому різні ресурси

мають різну специфіку впливу і різну актуальність в соціальному просторі. Натомість важливим є також те, що джерела влади як правило постійно розподілені між акторами чи групами акторів, до того ж як правило розподілені не рівномірно що зумовлює існування стратифікації та відповідно розподілу владних позицій. В соціології завжди були спроби теоретичного пояснення таким розподілом, які між іншим досить добре взаємодіють з розглянутими раніше теоріями влади. В даному випадку мова йде про функціоналіську теорію стратифікації Девіса-Мура (1945), де головним положенням є те, що в суспільстві для забезпечення функціонуючого механізму повинен бути реалізований певним чином розподіл соціальних позицій між його членами, але не менш важливим є мотиваційний механізм щоб забезпечувати узгодженість цього розподілу та мотивувати його членів виконувати власну роль. Тобто у членів суспільства має бути мотивація щоб займати ті чи інші позиції на одному рівні, а також мотивація щоб виконувати обов'язки згідно зазначених позицій на іншому.

Важливим є те, що особливий акцент у теорії стоїть саме на соціальних позиціях, оскільки деякі позиції є більш сприятливішими (більш вигіднішими) для соціальних акторів, але найбільш важливим є той факт, що ці сприятливіші позиції можуть містити ряд особливих вимог – підготовка фахівця та талант, або ж бути більш важливішими ніж інші позиції, тим самим розширюючи відповідальність для соціальних акторів що займатимуть ці позиції. Таким чином формується та сама мотиваційна складова що консолідується у формі винагород що виступають стимулом, разом з тим існує розподіл цих винагород згідно з відповідними позиціями. Як правило, позиції що приносять найбільшу нагороду і мають найвищий ранг - це позиції що вимагають фахової підготовки і таланту, а також одночасно є функціонально важливими для суспільства. Система нагород та розподілу стають частиною соціального порядку та відповідно породжують ту

саму стратифікацію соціальних позицій у суспільстві, де похідним явищем формується соціальна нерівність.

У концепції Девіса-Мура чітко прописані і основні соціальні функції передбачені стратифікацією суспільства. Якщо проводити більш детальний аналіз соціального функціоналу то можна помітити що він дещо пересікається з ресурсами влади що концептуалізуються у теоріях М. Манна і Е. Тоффлера. Так, відповідно розглядається релігія, яка виконує соціальну функцію інтеграції вищих цінностей та певних норм поведінки, також релігія займає ту саму нішу суб'єктивізму що не здатна заміщати раціональна наука та технології (до прикладу питання що стосуються життя та смерті), що зазвичай проявляється в ритуальних практиках та символізмі. Відповідно все це створює плацдарм для існування вагомих соціальних позицій пов'язаних з релігійними знаннями та практиками, що відображаються у відповідних статусах духовенства у суспільстві. Тому досить логічно що релігія виступає одним з центрових концептів у теорії М. Манна (це перший представник ідеологічного ресурсу влади); за теорією Е. Тоффлера будь-яке релігійне вчення можна підводити під концепт «знання» (оскільки знанням може бути все суб'єктивне і навіть хибне також накопичене в процесі розвитку соціуму), проте Е. Тоффлер не надає особливого значення релігії, особливо в період розвитку «супер символічної економіки». Проте одне положення концепції Девіса-Мура залишається актуальним і врізається в обидві теорії влади, з чим я цілком погоджуюсь – так, дійсно в науково-технологічно розвинених суспільствах релігія відходить на другий план, так би мовити втрачаючи статус. Це відбувається за рахунок того що вищі цінності, норми поведінки та взагалі цілі суспільства виражають актори, що займають економічні, політичні чи ідеологічні позиції, проте все рідше релігійні. Тим не менш, жодне секуляризоване суспільство не здатне відмовитись від релігії повністю, яка продовжує підтримувати вищі цінності та тримати монополію на пояснення суб'єктивним

шляхом тих речей перед якими наука здатна виражати лише гіпотези, а не конкретні аксіоми та факти.

Також по зрозумілим причинам важливу соціальну функцію виконує «Уряд держав» (маю на увазі в глобальному сенсі), що виражається в організації суспільства та контролю поведінки за рахунок законів та монополії на застосування легального насилля, окрім цього це та центрова сила, що спрямовує соціум на реальний, а не суб'єктивний світ. По цим причинам соціальні позиції урядовців та чиновників є досить вагомими, а статуси досить високими у стратифікаційній системі. Знову ж таки, не дивно що ці позиції розглядаються М. Манном у зв'язку з політичними джерелами влади, а у Е. Тоффлера «урядове питання» та трансформації політичних підходів переслідують постійно «метаморфози влади». Відповідно і капітал, що передбачає економічну вигоду соціальних позицій пов'язаних з економікою, фінансами та накопиченням. Між іншим капітал передбачає і вигоду тих соціальних позицій, де економічний функціонал не є цільовим (політичні, релігійні), але так чи інакше капітал підвищує соціальний статус і цих позицій, оскільки має великий вплив. Проте слід зауважити такий момент, що посада може і не передбачати влади і соціального впливу, однак приносити високий дохід, що може означати її соціальну важливість для функціонування суспільства. Це положення підкреслюється в концепції Девіса-Мура – економічним джерелом влади є не дохід, що приносить посада, а саме володіння капіталом і похідними благами (облігаціями, патентами, тощо) приносить вплив окремим соціальним позиціям тих чи інших акторів. Це досить чітко підкреслено і в теоріях М. Манна та Е. Тоффлера де капітал концептуалізується окремим ресурсом влади. Остання компонента важливого соціального функціоналу, що зумовлює ієрархію статусів є технічні знання. Це вже стає своєрідною «соціологічною константою», де більш технічно складні, що вимагають особливих знань соціальні позиції передбачають більше винагороди та

впливу (на фоні глобальної конкуренції). Відповідно і контроль над знаннями та доступом до таких обізнаних спеціалістів може породжувати нових акторів влади, або ж володіння такими що важко освоїти також передбачає це. Саме тому питання інформації та знання так гостро стоїть у Е. Тоффлера – у сучасній хвилі економіки і політична сила і капітал стають таким залежними від інформації та особливих знань, навичок та умінь; дещо менш гостро ми бачимо це у М. Манна, але це не означає що це не має вагомого значення, просто концепт знань (таж сама «дискурсивна грамотність») став частиною ідеологічних ресурсів влади.

Натомість слід зазначити кілька важливих моментів щодо самої функціоналістської теорії стратифікації. Ця теорія дійсно може вказувати на ряд аспектів щодо розподілу соціальних позицій в соціумі, проте сама теорія породила цілу дискусію щодо її доцільності як в теоретичному плані так і в емпіричному, тому слід переглянути декілька основних положень. Головним положенням що постійно критикувалось було положення винагороди як основи мотивації до заміщення соціальних позицій. Так, М. Тюмін (1953) досить гостро критикував це положення, стверджуючи що в теорії Девіса-Мура значна увага приділяється матеріальним ресурсам (грошові винагороди, блага, тощо) і менше соціальним, таким як престиж та повага, що відмітив також і Р. Хаухарт (2003) у своєму аналізі, більше того М. Тюмін підіймав питання влади та власності, стверджуючи що розрив у владі та власності не завжди відповідає розриву у престижі соціальних позицій. Простим прикладом може бути сучасний ІТ-фахівець позиція якого передбачає високу винагороду, але не передбачає володіння ресурсами влади як такими, відповідно може бути й не такою престижною як ті що дають вплив та контроль. А. Стінчкомб (1963) більш детально висвітлює питання таланту як компонента що визначає можливість зайняття соціальних позицій (за концептом Девіса-Мура), вказуючи на те, що талант може залишатись нереалізованим, особливо в соціальних групах де він виступає додатковим

фактором, що в свою чергу породжує питання соціальної справедливості (що буде детально розглянуто згодом), умовно вказуючи на не зовсім правильний з точки зору функціональності розподіл соціальних позицій, що між іншим вказує на існування внутрішньої боротьби всередині самих позиційних груп, тим самим ставлячи під сумнів положення що найважливіші позиції заповнюються найбільш відповідними акторами. Також Дж. Хуако (1963) акцентує значну увагу на функціональній значущості деяких соціальних позицій над іншими в напрямку «виживання» соціуму, стверджуючи що цю саму значущість складно встановити опираючись на престиж соціальних позицій (постулат теорії Девіса-Мура), однак він вказує на два можливих маркери що можуть відігравати ключову роль: унікальність позиції перед іншими та впливовість позиції над іншими. Проте Дж. Хуако приходить до висновку що «неоднакова функціональна значущість» не може пояснювати «нерівномірність винагород» в силу обмежень емпіричної перевірки. Натомість маркер впливовості викликає неабиякий інтерес, оскільки він може вказувати не лише на «нерівномірність винагород», а й на характер винагород та питання мотивації щодо зайняття соціальних позицій в цілому.

Важливо відзначити також і остаточну невизначеність теорії Девіса-Мура на яку вказує Р. Хаухарт у соціологічній науковій площині, ця теорія постійно була в центрі дискусій (починаючи з 1950-х) проте дискусії велися переважно критикуючого характеру, де вказувалось на слабку емпіричну перевірку положень, яку дослідники намагалися постійно нівелювати емпіричними дослідженнями, до прикладу Б. Гранджен та Ф. Бін (1975) – перевірка «функціональної значущості» за допомогою тесту «навиків»; Дж. Кьолен та Ш. Новік (1979) – перевірка положень теорії на основі аналізу даних по 276-ти професійним посадам. Проте це лише призводило до потреб розширень теорії та актуалізації подальших емпіричних досліджень. Проте як відмітив Р. Хаухарт це була спроба досліджень

та формування теоретичних рамок таких болючих питань в соціології як соціальної нерівності та проблеми соціальної справедливості в цілому.

Хоча й положення функціоналістської теорії Девіса-Мура можна поставити в певній мірі під сумнів, особливо те що стосується заповнення соціальних позицій найбільш компетентними та талановитими людьми (тут можна спостерігати навіть певний ухил в меритократію) та питань мотивації відповідно (очевидно що однієї матеріальної винагороди недостатньо), та й сама концепція виглядає дещо ідеалізованою в межах даного дослідження, проте Кінгслі Девіс та Вілбер Мур окрім болючих соціологічних проблем підіймають також ряд важливих питань та факторів: що в основі принципу ранжування соціальних позицій? (маю припущення що зони впливу функціональних сфер: економіки, політики, ідеології, військової могутності, тощо); що визначає престиж соціальних позицій (припускаю що це концентрації владних ресурсів що зумовлюють вплив); що визначає мотивацію акторів до зайняття високих соціальних позицій? (досі залишається складним положенням, але припускаю що потенційне володіння статусом, яке дозволяє присвоїти вплив, люди так чи інакше в більшій мірі тяжіють до вершин ієрархічної системи координат); який характер винагороди зумовлює мотивацію? (очевидним є те, що матеріальна забезпеченість благ та винагороди є недостатнім чинником – люди хочуть більшого. А чинник матеріалізму лише відсікає цілі групи людей яких цікавить лише добробут від «вищої ліги» соціальних позицій де вирішується доля людей – є престижні позиції що добре забезпечують матеріальні блага, але не дають впливу, не дають влади, по суті не дають можливості визначати і власне життя в повній мірі, реалізовувати глобальні цілі (пам'ятаємо з положень М. Манна – влада не ціль, а лише інструмент) та впливати на соціальне середовище в цілому). Проте проблематика влади постійно переслідує цей концепт, і є логічним те, що виділені соціальні функції що визначають найважливіші соціальні позиції так переплітаються з

ресурсами влади, які по суті і визначають їх функціональну важливість, оскільки мова і йде не про забезпечення, а саме реалізацію життєдіяльності соціуму і феномен влади забезпечує та обслуговує цю необхідність на протязі усієї історії людства.

Важливо також окреслити додаткову концептуалізацію понять в ході аналізу теорії Девіса-Мура для того щоб уникати певної плутаниці. В концепті Девіса-Мура розглядаються в більшій мірі «соціальні позиції» як такі, натомість відбувається конкретика в сторону статусів та посад, слід зазначити що в межах дослідження вагомим є поняття статусів (оскільки це інституціолізований маркер соціальних позицій), а посада це лише позиція в конкретній організації. Кінцевим, як відмічає Д. Офіцєрова (2017), є поняття «положення» оскільки соціальні актори можуть (і зазвичай так і є) займати одразу кілька позицій, що передбачає і сукупність статусів та посад, де в такому випадку положення демонструє позицію в усій соціальній структурі. Окремо слід зазначити і за престиж, так Д. Офіцєрова в ході аналізу теорії зазначає що ті позиції котрі передбачають відповідальність та вплив на індивідів, тобто ті що передбачають владу апріорі зумовлюють більшу престижність, таким чином влада нерозривно пов'язана з престижем соціальних позицій.

Ще декілька ключових аспектів виділяє Л. Малиш (2017) у своєму аналізі еволюції методології соціальної стратифікації, де була розглянута також і теорія Девіса-Мура. Дійсно важко не погодитись, що найвищі статуси передбачалися позиціями що забезпечують інтеграційну функцію, звідси ми спостерігаємо важливість релігії – як ідеологічної влади; капіталу – економічної; Уряду – політичної; Технічних знань – можна віднести до сучасної ідеології технократії. Всі подібні позиції в ту чи іншу епоху інтегрували в соціум цінності та норми поведінки згідно з повісткою цієї ж епохи, тобто всі вони передбачали вплив на соціум, а їх носіїв наділяли владою. Важливим є також те, що відбувається

умовний розрив між престижем позицій та винагородою, де остання показує лише важливість позиції у соціальній структурі, але не гарантує престиж, щось подібне висловлював М. Тюмін і тут знов можна згадати яскравий сучасний приклад ІТ-фахівця висловлений мною раніше.

Слід звернути увагу також на емпіричну перевірку чинників престижу занять більш наближеної до цільової аудиторії, а саме Українців. Так, в ході одного дослідження, емпіричною базою якого стали дані п'ятої хвилі ESS по Україні 2009 року з урахуванням кодувань та шкал передбачених автором дослідження, було висунуто та підтверджено положення що на рівень престижу занять впливає наявність передбачених управлінських повноважень та вплив на прийняття рішень в організації – відповідно «управління людьми», де коефіцієнт значущості $p=0,003$ (при $p < 0,005$) та «вплив на прийняття рішень в організації», де $p=0,001$ (при $p < 0,005$) відповідно (Л. Малиш, 2014). Додаткові параметри представлені у відповідній таблиці даного дослідження:

Таблиця 1. Виміри престижу занять українців

Параметр	B	p	Часткова η^2
Константа	25,496	$< 0,001$	
Основна форма активності*		$< 0,001$	0,203
Управління людьми	13,037	0,003	
Робота з людьми	6,474	0,117	
Робота з текстами/ цифрами	9,448	0,031	
Робота з фізичними об'єктами	-2,528	0,536	
Робота з тваринами/ рослинами	-	-	
Вплив на прийняття рішень у організації	0,635	0,001	0,034
Опанування нового	4,889	$< 0,001$	0,186
Залежність заробітку від зусиль	-2,029	$< 0,001$	0,051
Заробіток	0,023	$< 0,001$	0,037
R^2	0,556		
Скорегований R^2	0,545		

* Категорії змінної виділено курсивом, референтною є остання.

Також можна звернути увагу більше на цільову аудиторію дослідження – молодь. В Україні існують емпіричні дослідження молодого покоління на предмет ціннісних орієнтацій, тому слід звернути увагу на одне з найбільш

фундаментальних досліджень з досить чіткими зафіксованими тенденціями, що допоможуть наблизитись до проблематики цього дослідження. Це порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій молоді (17-25 років за методологією дослідження) на основі даних ESS 2004-2011 років та WVS 2006-2007 років, де основним інструментарієм виступає модель цінностей ізраїльського соціолога Ш. Шварца. Для додаткового розуміння методології можна ознайомитись з відповідною таблицею представленою у дослідженні:

Таблиця 1. Класифікація ціннісних орієнтацій за Ш. Шварцем

Інтегральна вісь	Ціннісна категорія	Ціннісна орієнтація	Цінності
Відкритість змін – Збереження	Консерватизм	Безпека	Безпека близьких людей, національна безпека, громадський порядок.
		Традиційність	Прийняття і поважання традицій і ідей, що походять з традиційної культури і релігії.
		Конформність	Уникання дій, які б могли засмутити інших або зашкодити їм чи порушити соціальні норми.
	Інновації	Самостійність	Незалежність мислення і прийняття рішень, творчість, свобода, пізнання.
		Стимуляція	Життя, насичене гострими відчуттями, новими враженнями і складними задачами.
		Гедонізм	Чуттєве задоволення, насолода життям, сибаритство, комфорт.
Самотрансцендентність – Самоствердження	Орієнтація на інших	Доброзичливість	Збереження і покращення благополуччя людей з близького кола.
		Універсалізм	Мудрість, соціальна справедливість, рівність, мир, краса, терпимість, єдність з природою, захист навколишнього середовища.
	Орієнтація на себе	Влада	Престиж, багатство, контроль над людьми і ресурсами, соціальний статус, впливовість.
		Досягнення	Особистий успіх і його демонстрація, честолюбство, компетентність, у відповідності до соціальних стандартів.

Як ми бачимо існують категорії цінностей «орієнтації на інших» та «орієнтації на себе», в останній категорії ми спостерігаємо ціннісну орієнтацію на владу. Щодо самих результатів дослідження то авторам вдалося зафіксувати зростання цінності влади серед української молоді протягом 2004-2011 років, де відповідно

коефіцієнт F для лінійного тренду становить 15,3 а статистична значущість при цьому $p < 0,001$, також слід зазначити що відбувається зменшення важливості цінностей «Універсалізму» ($F = 11,3$, $p < 0,001$), тобто можна спостерігати тенденцію зміщення ціннісних категорій з «орієнтації на інших» на «орієнтацію на себе», хоча «Доброзичливість» та «Універсалізм» все ще залишались найважливішими ціннісними пріоритетами молоді (С. Святненко, О. Виноградов, 2013). Додаткові результати можна спостерігати з таблиці (де чим менше значення індексу, тим важливіша цінність для молоді) представленої у дослідженні:

Таблиця 2. Середні значення цінностей української молоді (2004–2011 рр.)

Цінності	2004	2006	2008	2011	Разом	F	p
Безпека	0,42	0,52	0,46	0,50	0,47	0,62	0,604
Доброзичливість	0,40	0,28	0,19	0,33	0,30	* 4,45	0,004
Універсалізм	0,37	0,38	0,22	0,21	0,29	* 4,71	0,003
Самостійність	0,17	0,09	0,29	0,16	0,18	2,72	0,044
Досягнення	-0,09	-0,20	0,00	0,04	-0,05	3,36	0,018
Гедонізм	-0,08	-0,14	0,04	-0,15	-0,08	1,93	0,124
Влада	-0,20	-0,28	-0,05	0,05	-0,12	* 6,84	0,000
Конформність	-0,36	-0,11	-0,40	-0,39	-0,32	* 4,43	0,004
Стимуляція	-0,44	-0,47	-0,24	-0,34	-0,37	2,41	0,066
Традиційність	-0,42	-0,25	-0,64	-0,61	-0,49	* 7,92	0,000
Збереження – відкритість	0,01	-0,23	0,22	0,08	0,03	* 6,34	0,000
Самоствер. – самотрансц.	0,52	0,57	0,21	0,20	0,37	* 8,86	0,000

Примітка: мінімальна кількість респондентів у 2004 році – 268, у 2006 – 228, у 2008 – 263, у 2011 – 258, разом – 1018. Зірочками позначено статистично значущі відмінності між роками на рівні $p < 0,01$.

Також можна звернути увагу на додаткові емпіричні дослідження, що так чи інакше підтверджують головні положення даного соціологічного дослідження. У 2018 році представником компанії Corestone Євгенією Близнюк були представлені результати дослідження на тематику психотипів українців опираючись на методологію Ш. Шварца. Відповідно найбільш чисельнішим типом українців є «Цілеспрямовані» - 30% від усіх інших, що характеризуються орієнтацією на багатство, здобуття статусів та влади відповідно, проявляють амбіційність та корисливість. Результати розподілу можна спостерігати на відповідному графіку:

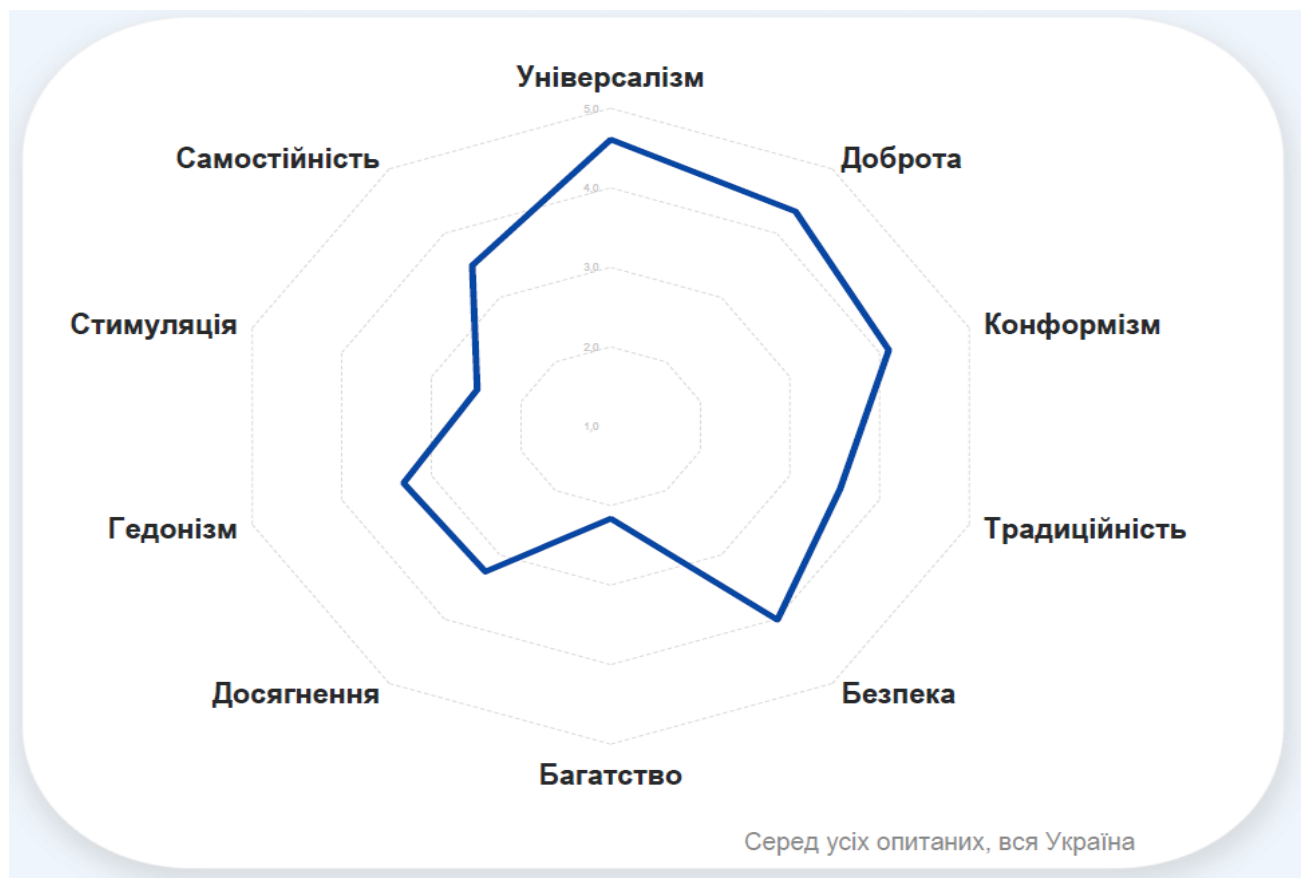

Цікавим є те, що ми по суті спостерігаємо продовження зафіксованої тенденції серед молоді у 2004-2011 роках проте вже у вигляді також і старшого покоління у 2018 році.

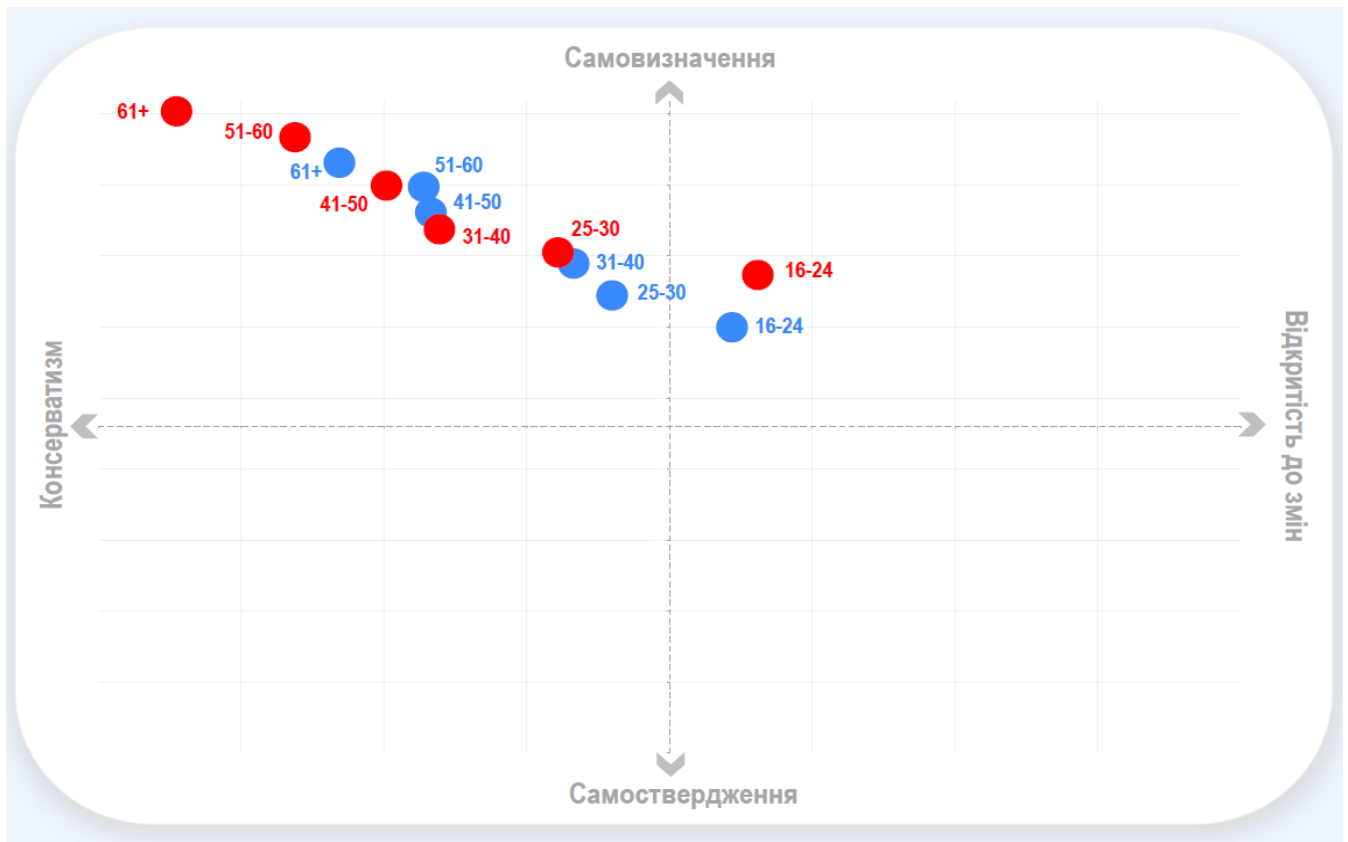
Проте можна зафіксувати й дещо протилежні тенденції серед молодого покоління у 2021 році. Так, за ініціативи Міністерства молоді та спорту України було проведено соціологічне дослідження на тематику становища молоді в Україні, де була представлена динаміка зміни ціннісних орієнтацій протягом 2017-2021 років. На питання «чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті?» лише від 3,1% (2017) до 5,8%(2018) вказали на владу, але у 2021 році цей показник дещо знизився до тенденції 2017 року і сягав 3,3% від усіх запропонованих варіантів. Лідерами ж були «сімейне щастя» - 63,4%, «здоров'я» - 53,4 та «кар'єра» - 42,7%. Хоча тут слід зауважити що владу ставили у ряд з досить абстрактними загальними цінностями, які апріорі будуть важливішими за будь-що, тому подібні

тенденції вимагають додаткової емпіричної перевірки з урахуванням вираженої методології (методології Ш. Шварца наприклад).

Також соціологічна група «Рейтинг» проводила дослідження серед молоді на тему «Покоління Незалежності: цінності та мотивації» у 2021 році. Слід зазначити що дане дослідження проводилось за методикою Ш. Шварца, де відповідно домінуючими були цінності «Універсализму» та «Доброти» (це саме ті цінності що відносяться до категорії «орієнтованих на інших»), а також «конформізм» та «безпека». В той час коли соціальний статус, багатство і влада не були пріоритетними для більшості респондентів:

Єдина група яка демонструвала прихильність до цінностей категорії «орієнтованих на себе» (зокрема це орієнтація на «досягнення» а не на «владу») були молоді дівчата 16-24 років, що виражали бажання жити краще за інших:

Синій колір – чоловіки; Червоний колір – жінки.

Таким чином ми спостерігаємо що тенденція переходу від «цінностей орієнтованих на інших» до «цінностей орієнтованих на себе» зафіксована протягом 2004-2011 років у дослідженні С. Святненка та О. Виноградова (2013) не відбулася у суспільстві в повній мірі, оскільки сучасна молодь демонструє іншу тенденцію ніж 10 років тому. Натомість цінності «Універсалізму» та «Доброзичливості» все ще залишаються домінантними. Така тенденція все ближче підводить до основної проблематики дослідження.

В цілому ми спостерігаємо досить цікаві речі. Ресурси влади розглянуті раніше обумовлюють найвищі соціальні позиції (згідно з функціоналіської теорії стратифікації), також можна стверджувати що мотивацію до здобуття цих позицій та їх престиж у соціумі обумовлюються не лише високими матеріальними винагородами та благами, соціальні актори схильні до більш номінальних речей

(до прикладу можливості керувати та приймати ключові рішення, тобто виконувати ключові ролі що змінюють соціальну реальність). З іншої сторони особливо гостро стоїть питання соціальної справедливості, на основі аналізу дискурсу щодо функціоналізму запропонованих К. Девісом та В. Муром можна зробити висновок, що не завжди ці позиції займають по-справжньому відповідні індивіди, в той час коли талант інших може залишатись нереалізованим і вони можуть бути зміщеними у позиційній боротьбі, припускаю що саме це і стає кризовим метаморфозом владних груп та акторів (урядів, режимів, тощо). Озвучені тенденції лише загострюють проблематику дослідження.

Важливим є також те, що в певній мірі можна говорити про модель позиційної боротьби. Дійсно індивіди прагнуть займати зручні соціальні позиції, але натомість ми спостерігаємо що молодь України все більше демонструє цінності з категорії «орієнтованих на інших», натомість це не означає що молодь взагалі не орієнтується на владу (та статуси відповідно). Натомість виникає ключове питання: а чи доцільно розглядати владу лише в категорії «орієнтовану на себе»? Тим більше якщо брати до уваги головний постулат функціоналістської теорії про те, що владні позиції забезпечують належне функціонування соціуму. Можливо ми спостерігатимемо новий виток сприйняття феномену влади як такого, що оцінюється як атрибут колективного, соціального і може бути орієнтованим на інших і сучасна молодь України здатна перевернути це сприйняття в інший бік.

Важливо також зазначити, що наведені емпіричні дані не розкривають в повній мірі проблематику та тенденції поточного дослідження, оскільки в більшій мірі вони демонструють тенденції в ціннісній площині, до того ж обмежені методологічними рамками (методика Ш. Шварца). Тому все більше актуалізується питання окремої емпіричної перевірки схильності до позиційної боротьби, влади та владної атрибутики в цілому.

1.3 Головна проблематика феномену влади та владних відносин

Настав час концептуалізувати та детально проаналізувати головну проблематику цього дослідження і взагалі феномену влади в цілому. З аналізу вже зазначених теорій стало відомо що являють собою владні відносини, які саме існують ресурси влади, як вони розподіляються між соціальних позицій та як визначають їх значимість в загальній системі стратифікації. Тепер, слід розглянути ще декілька важливих аспектів, таких як визначення «соціальної природи феномену влади», а також її застосування як соціального інструменту.

З самого початку ми включені у владні відносини, проте це може не осмислюватись в повній мірі. Натомість ми постійно знаходимось під системним впливом що обмежує нашу соціальну свободу (або нівелює її). Це і стало ключовим постулатом головної моральної проблеми сучасності – неможливість в повній мірі реалізувати соціальну свободу через владні обмеження, що висвітлює у власній теорії Є. Фромм (1947/2012). З його позицій стає зрозумілим, що індивіди постійно обтяжені владою (щось подібне спостерігається у М. Фуко), а не зіштовхуються з нею в якийсь момент. Вони можуть бути як об'єктом впливу (зазвичай спершу всі виступають в ролі підлеглих), так і об'єктом впливу (виражається у можливості поширювати власний вплив в соціальному просторі за допомогою владних ресурсів).

Опираючись на концептуалізацію Е. Фромма слід зазначити що актори влади не здійснюють акт експлуататорського ескапізму в соціум щоб реалізувати владні ресурси, а навпаки їх реалізація зумовлена колективним включенням. Актори влади дійсно володіють ключовими ресурсами, але вони не можуть реалізовувати їх виключно самотійно, тому вони мусять орієнтувати їх на інших, а часом навіть розподіляти між підлеглими. Взаємозалежність між можновладцями і підлеглими робить концепт влади повноцінним і як таким що слід розглядати як «орієнтованим на інших», адже успіх можновладця залежить цілком від включення підлеглих. Що цікаво «концепт втечі від свободи» однаково

застосовний для всіх, адже можновладці теж поступаються соціальною свободою щоб бути включеним у соціальні відносини та мати можливості розпоряджатись владними ресурсами.

Саме тому слід йти далі і розглядати феномен влади як суто колективний атрибут зважаючи на всіх учасників владних відносин. Натомість слід зауважити, що статуси можуть залишатись атрибутами індивідуального в силу володіння ресурсами, але екстраполювати на весь феномен це не варто, тому що важливим є не володіння, а раціональна реалізація.

Слід також розглянути ще одне концептуальне положення в межах якого розглядається феномен влади – бути владою чи мати владу? Є. Фромм відразу відмічає що це протилежні концепти, але вони мають однакові можливості на існування. Бути владою означає утримувати її силою опираючись на експлуаторські постулати. В той час коли мати владу означає бути суспільно визнаним за рахунок власної компетентності. Ці концепти є своєрідним відображенням «раціональної» і «ірраціональної» влади, що висвітлював Е. Фромм (1941/2017) раніше у праці «втеча від свободи». При чому найважливішим є те, що в розвинених ієрархізованих суспільствах концепт бути (компетентності) в якійсь мірі поступається суспільним статусам, і це є проблемою, що веде до «відчуження влади», оскільки компетентність тут не є ключовим аспектом при розподілі. Це в цілому зумовлює боротьбу за статуси, що в свою чергу загострює питання справедливості. До того ж як відмічає Е. Фромм у таких можновладців постає питання придушення критичних суджень з боку підлеглих тими чи іншими методами, оскільки питання справедливості буде загострюватись, а концепт раціональної влади може залишатись нереалізованим (Е. Фром, 1976/2014, 61-66).

Наступна проблематика феномену соціальної влади впливає з питань соціальної справедливості та застосування влади в даному аспекті. Як стверджував Е. Фромм сучасні найбільш розвинуті суспільства базуються на

ієрархічній стратифікації, що в свою чергу зумовлює позиційну боротьбу та загострює питання справедливості її результатів. Між іншим ця проблема в межах дослідження вже згадувалася раніше в ході аналізу теорії Девіса-Мура, де однією з критичних проблем (як відмічав А. Стінчкомб) в ході дискурсу постає проблема соціальної справедливості. І це проблема особливо загострюється, якщо зважати на критичне запитання: якщо найвищі позиції займають (або по крайній мірі мають займати) найбільш талановиті, здібні та компетентні актори що по суті й зумовлюють цей функціоналізм, то чому ж позиційна боротьба постійно триває? Чому виникають системні кризи зумовлені цією боротьбою? Очевидно що Е. Фромм передбачив цей аспект, а А. Стінчкомб лише підкреслив його. Справа в тому що жодна соціальна система де передбачена ієрархічна стратифікація позицій не запропонувала меритократичний (або хоча б умовно справедливий) механізм відбору на основі компетенцій. Тому дещо очевидним стає той факт, що феномен влади цілком можуть розцінювати як інструмент встановлення певної локальної справедливості, або використовувати як спробу подолати соціальну нерівність.

Натомість як відмічає Дж. Джост і Р. Ендрюс (2011) в межах «теорії обґрунтування системи» існують цілі мотиваційні механізми щодо підтримки соціальних систем як таких, до того ж не останню роль тут відіграють ідеологічні течії, що взагалі обумовлюють умовну «меритократичність» (Дж, Джост, А. Ледгервуд, М. Поль, А. Мандісодза, 2011) розподілу. Напевне це ті самі механізми придушення критичного сприйняття які мав на увазі Е. Фромм.

Як відмічає Дж. Джост (2010) концепти соціальної справедливості так чи інакше були актуальними в науковому дискурсі завжди, але у 60-х роках вони зміщуються з філософської парадигми у парадигму соціально-поведінкових наук (особливо соціології та соціальної психології). Цей перехід зумовлений загостренням соціальної нерівності, так Дж. Джост відмічав у своїх роботах що

проблематика нерівності насправді посилилась, але індивіди не осмислюють це посилення в повній мірі; також постала проблема універсалізації діяльності, що вважатиметься справедливою для всіх (деонтологічний підхід).

Яскравим прикладом концепції соціальної справедливості на стику філософського та соціально-поведінкового дискурсу є теорія Дж. Ролза. Основна ідея концепції Дж. Ролза (1971/1995) полягала у формуванні моделі суспільства в раціональних і зацікавлених лише у собі індивідів, але які залучені до певної діяльності, що передбачає співпрацю. Таким чином ціллю індивідів є досягнення згоди(консенсусу). Концепція справедливості Д. Ролза, являє собою приклад процедурної справедливості, де головною умовою є рівність учасників, відсутність у них прихованих мотивів і вільний доступ до обговорення принципів досягнення консенсусу.

Справедливість за Д. Ролзом має досягатися шляхом реалізації двох принципів. Перший принцип за Д. Ролзом полягає у тому, що індивід повинен володіти рівними правами у відношенні системи свобод та можливостей, яка є сумісною для всіх індивідів. Другий принцип полягає у тому, що соціально-економічна нерівність повинна бути організована таким чином, що вона одночасно веде до вигоди навіть найменш успішних в системі і робить відкритими для всіх посади і положення в умовах рівності можливостей. Тобто фактично це такі умови за рахунок яких нерівність є прийнятною для всіх.

Тому концепція Д. Ролза реалізовується в процесі генезису двох принципів справедливості. Визнання яких відбувається в результаті взаємної згоди між взаємно незацікавленими сторонами, що володіють обмеженими знаннями відносно конкретних фактів існування в умовах початкової нерівності. За задумкою Д. Ролза все, що з'явиться в результаті цієї згоди буде чесним. Чесність також передбачає, що інтереси сторін мають рівне значення і однаково

приймаються до уваги, а також не виключають присутність конкуренції та конфліктів між людьми, що просувають лише власні інтереси.

Проте як відмітив Дж. Джост нам дійсно пропонується цікава концепція, де рішення будуть прийматися раціональними людьми, проте їх знання щодо власних позицій і статусів мають бути мінімізованими в рамках соціальної системи що в свою чергу знижуватиме ризики зловживань. Проте це і стало предметом критики, оскільки Дж. Джост зазначає що фактично неможливо відділити виконавчих акторів від їх статусних положень, характеристик, досвіду та переконань, це в свою чергу відмічається як «фатальний недолік» теорії з боку інших філософів.

Проте концептуалізація соціальної справедливості з часом в науковому дискурсі лише посилилась незважаючи на критику попередніх підходів, а також можна додати загальну абстрактність даного концепту. Найбільш сучасними та актуальними теоріями що порушують питання справедливості (але по суті це теорії нерівності) є теорії Й. Терборна та В. Боттеро. Слід почати з того, що Й. Терборн виділяє 3 основні простори форм нерівності: Вітальна або біологічна – сім'я, Екзистенціальна – сфера соціальної взаємодії (виражає ієрархічний порядок), Ресурсна – відносини власності і зайнятості (Т, Мартиненко, 2015). При цьому значний вплив на існування нерівності сприяють чотири основні фактори диференціації за Й. Терборном (2012): природне багатство, система структуралізації можливостей і вигод, продуктивність або ефективність акторів, індивідуальні та колективні дії по розподілу ресурсів. Таким чином Вітальна або біологічна нерівність визначається через: Природні умови, ресурсні умови та культурні відмінності. Екзистенціальна – формується тільки під впливом культури, Ресурсна ж визначається природніми багатствами, продуктивними відмінностями та систематичним структуруванням можливостей і вигод. За Й. Терборном система механізмів існування та змін нерівностей має саме дуальний характер. Є 4 механізми нерівностей: Дистанціювання, Виключення, Ієрархізація

та Експлуатація, яким протистоять 4 механізми рівностей: Компенсація, Включення, Організаційне/інституційне вирівнювання та перерозподіл. За Й. Терборном рівність досягається при посиленні механізмів рівності над механізмами нерівності.

Теорія нерівності В. Ботерро (2007) на відмінно від усіх інших теорій, що намагалися пояснити нерівність концептуалізується довкола нового поняття введеного соціологинею, а саме суб'єктивного «Почуття нерівності». В. Боттеро відходить від економічного концепту нерівності, де та сама нерівність базується на розподілі матеріальних благ, доходу та інших ресурсів. Але не заперечує її, лише відносить її до «об'єктивної» або віддаленої нерівності. Суб'єктивна ж нерівність розуміється як множинна нерівноправних соціальних відносин, які передбачають підкорення, нерівні можливості та обмеження в рамках соціальної взаємодії. Це специфічне відчуття індивідів виникає в результаті взаємовідношень, ієрархічності, цінностей, переконань, виявів несправедливості та принижень через які люди пізнають і відчують світ.

Важливим аспектом тут є те що уявлення людей про нерівність формується в результаті інституційних впливів, політичних дебатів та дискусій в ЗМІ, які не лише вказують на видимість, також і на прийнятність тим самим легалізуючи нерівність. В. Боттеро стверджує, що індивіди більше сприймають «Особистісні нерівності», тобто ті в яких вони опиняються постійно, щоденно і в яких вони ж краще орієнтуються. Почуття ж нерівності виникає і загострюється по мірі того, як індивіди починають орієнтуватися в ситуаціях примусу. Загалом за В. Боттеро «Почуття нерівності» – це особливе почуття несправедливості, нестатку ресурсів, низького статусу, невпевненість, підкореність, страх перед ситуацією, відчуття відсутності вибору та свободи.

Натомість Дж. Джост (2010) аналізуючи концепт соціальної справедливості відмічає ще декілька важливих аспектів. Зокрема те, що на сприйняття

справедливості впливає також і відчуття залежності від соціальної взаємодії з іншими індивідами, особливо коли річ йде про колективний розподіл ресурсів. Справа в тому, що індивіди схильні вважати соціальну систему відносно справедливою в тій мірі в якій вони інтегровані та включені в соціальні відносини, тобто безпосередньо беручи участь у взаємодії та отримуючи від цього певні дивіденди. При чому слід відмітити, що значний вплив мають структурні фактори, що зумовлюють поведінку індивідів між кооперативною співпрацею та конкуренцією. Кооперація виявляється більш ефективною в розв'язанні соціальних проблем (аналіз соціальних дилем), до того ж зумовлює ефективний інститут лідерства, що в свою чергу мінімізує конфліктні ситуації. З іншої ж сторони важливим є те, як ситуація обрамлена в цілому, оскільки це може навпаки стимулювати конкуренцію, тобто посилювати тенденцію до максимізації вигоди. Це досить сильно перекликається з концептами раціональної та ірраціональної влади запропонованими Е. Фромом.

Як ми бачимо питання ієрархізації позицій, розподілу ресурсів а також соціальної взаємодії особливо гостро постають в теоріях соціальної справедливості та нерівності. Також актуалізується питання раціональної взаємодії (Е. Фромм, Дж. Джост, Дж. Роллз) та механізмів подолання чи мінімізації (Й. Терборн), до того ж відмічаються раніше не враховані суб'єктивні фактори (В. Ботеро), що підсилюють актуальність наявних проблем. Слід зауважити, що відмічені аспекти є також невід'ємною частиною владних відносин, по суті вони пояснюють наявність позиційної боротьби. Натомість складно сказати чи є питання соціальної справедливості та нерівності ключовими стимулами до позиційної боротьби за владні ресурси, це положення потребує додаткової перевірки, і найголовніше чи стануть ці аспекти ключовими щодо переосмислення владних відносин залишається під питанням.

Як ми побачили феномен влади все більше набуває колективного значення, оскільки існує певна взаємозалежність та нерозривність взаємодії у реалізації владних ресурсів. Більше того постає питання «справедливої влади» за рахунок умовно справедливого розподілу позицій, більше того постає питання її раціонального застосування в соціальному просторі, що повинно стимулювати розвиток (той самий функціоналізм) і попереджати кризові ситуації, що призводять до колапсів (до прикладу війни). Дійсно феномен влади це один з найсильніших соціальних інструментів за допомогою якого можна наблизитись до вирішення питань справедливості та нерівності, або ж навпаки остаточно їх посилити, що звісно лише загострить позиційну боротьбу. В більшій мірі все залежить від сприйняття та оцінки феномену влади сучасною українською молоддю, адже зафіксовані ціннісні орієнтації раніше дають дослідницьку надію на можливе переосмислення та застосування соціальної влади з «орієнтацією на інших», а не «на себе».

РОЗДІЛ 2
ПРОГРАМА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
НА ТЕМУ:
«ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ КИЄВА НА ОДЕРЖАННЯ ВЛАДНИХ ПОЗИЦІЙ.
ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ФЕНОМЕНУ ВЛАДИ У СПРИЙНЯТТІ
СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ КИЄВА»

2.1 Програма кількісного соціологічного дослідження.

Актуальність дослідження: Дослідження соціальних пріоритетів та ціннісних орієнтацій завжди були актуальними для суспільства та як результат популярними в емпіричній соціології. Поруч з цим особливе місце займало дослідження статусів та мотивації, що допомагало дослідникам визначити життєві пріоритети, що як результат формувало знання про поведінку людей (популярність професій, ставлення до створення сім'ї, вподобання щодо занять, тощо). Не останню роль відіграють також дослідження поколінь, які допомагають визначити характеристику та особливості кожного наступного покоління.

Натомість важливим є також розуміння сприйняття соціальних відносин та місця феномену влади у них. Це допоможе напрацювати інформацію щодо мотивів людей, їх характеру діяльності та розкрити аспекти на які до цього не звертали уваги провідні дослідники чи фахівці соціальних технологій. З огляду теоретичних концептів ми знаємо що феномен влади тісно вплетений у соціальні відносини, в якійсь мірі навіть обумовлює їх. Проте важливим залишається питання не сили впливу (це очевидно що вона висока), а покриття цього впливу. Тобто те на скільки соціальна влада взагалі важлива та пріоритетна для соціальних акторів. Щоб уникнути упереджень, немає нічого поганого, що соціальні актори орієнтуються на владні позиції, але важливим буде розуміння характеру цих

орієнтирів, чи сприймаються соціальні відносини в більшій мірі як позиційна боротьба.

Спроба також охопити характер та мотиви соціальних акторів є не менш важливою. Справа в тому що феномен влади в більшій мірі в парадигмі соціально-поведінкових наук артикулюється як індивідуальний атрибут, натомість ми спостерігаємо подібні тенденції і в емпіричному полі, що добре відображаються через певні явища-маркери (масова критика можновладців за їх корисливу діяльність, знову ж таки корупційні скандали, протестні настрої, анти системні рухи, революції, тощо). В якійсь мірі це дає підстави вважати феномен соціальної влади інструментом особистісного характеру, тобто таким що спрямовується з «орієнтацією на себе». Натомість як ми можемо спостерігати з теорій соціально-поведінкових наук соціальна влада є інструментом колективного характеру (розподіл і застосування владних ресурсів) звісно з певною атрибутикою особистісного (можливість ними розпоряджатись). Проблема полягає лише в тому, що ресурси влади не часто орієнтують на колективну життєдіяльність, тому виникають соціальні конфлікти і порушується функціоналізм соціуму, в той час коли кооперація могла б демонструвати тенденції розвитку та формування солідарності.

Найважливішим є дослідження саме молодого покоління, оскільки саме це покоління формувати тенденції розвитку майбутнього. Дослідження сприйняття молодого покоління формуватиме характеристику очікувань та допоможе спрямовувати соціальні технології належним чином для реалізації функціоналу.

Глобальною проблемою соціуму є не наскільки неефективні інституції чи цілі системи, а неефективні люди що займають життєво важливі позиції (зокрема владні позиції) та орієнтують їх ресурси здебільшого на себе ніж на соціум чи бодай колектив.

Таким чином, основне дослідницьке питання, яке направляє розробку дослідницької стратегії та програми нинішнього дослідження, може бути сформульоване таким чином: Що мотивація до одержання владних позицій та підвищення соціального статусу говорить нам про сприйняття студентською молоддю Києва соціальних відносин?

Виходячи з цього, необхідно виконати наступні емпіричні кроки:

- Визначити на скільки студентська молодь Києва орієнтується на здобуття владних позицій та підвищення соціальних статусів;
- Визначити характер орієнтації студентської молоді Києва на здобуття владних позицій та підвищення соціальних статусів;
- Визначити вплив феномену влади на сприйняття соціальних відносин молоддю Києва через орієнтацію на здобуття владних позицій та підвищення соціальних статусів;
- Визначити мотиви реалізації гіпотетичних соціальних статусів студентською молоддю Києва;
- Визначити який характер є домінуючим («орієнтований на себе» чи «орієнтований на інших») у реалізації здобутих владних позицій серед студентської молоді Києва.

Інтерпретація основних понять. Головним об'єктом дослідження є сприйняття соціальних відносин студентською молоддю Києва, що вимірюється через призму орієнтації на владні позиції в соціумі. Під сприйняттям ми, в першу чергу, розглядаємо суб'єктивне ставлення, що формується на основі установок, переконань, принципів та норм індивідів. Соціальні відносини є концептуалізованим поняттям у соціологічній парадигмі, де визначається як інтеракція соціальних акторів (індивідів) в ході якої формуються соціальні зв'язки, відбувається позиційне формування (стратифікація) та відповідно відбувається розподіл статусів та ролей. В ході дослідження ми гіпотетично

припускаємо, що соціальні актори (індивіди) в більшій мірі схильні розглядати соціальні відносини як позиційну боротьбу за найвищі позиції (обумовлені соціальною владою) через підвищення власного соціального статусу, що між іншим має виключно індивідуальний характер, тобто отримання позиційної вигоди, а не забезпечення функціоналізму. Головним маркером виміру є поняття орієнтації на владні позиції серед соціальних акторів у кількісному співвідношенні. Поняття орієнтації на владні позиції складається з двох умовних маркерів: орієнтацію на соціальну владу, що обумовлюється, виходячи з теоретичної бази дослідження, ресурсами соціальної влади (за теоріями М. Манна та Е. Тоффлера) та орієнтацію на підвищення соціального статусу, оскільки це не лише казуальний маркер для фіксації наявності соціальної влади, а й взагалі ключовий маркер що підтверджує доступ до владних ресурсів та можливість їх використовувати як таку.

Опираючись на теоретичну базу дослідження, феномен соціальної влади визначається як соціальний інструмент для досягнення певних цілей, при чому це інструмент саме колективного атрибуту, що передбачає співробітництво між соціальними акторами, сила інструменту визначається наявністю контролю за ключовими ресурсами.

Соціальний статус в свою чергу розглядається як індивідуальний атрибут, що вказує на позицію соціального актора та доступ до ключових ресурсів. З теоретичної бази дослідження (теорія Девіса-Мура) ми спостерігаємо що найвищі соціальні позиції обумовлені забезпеченням найважливіших функцій життєдіяльності соціуму, при чому ці функції в свою чергу в певній мірі визначаються ключовими ресурсами соціальної влади. Натомість за концептом Девіса-Мура найвищі соціальні позиції повинні розподілятися між найбільш компетентними та здібними соціальними акторами, через відповідну систему стимулів для забезпечення належного функціоналізму (цей концепт піддається сумніву). З методології деяких емпіричних досліджень ціннісних орієнтацій за

методологією Ш. Шварца, ми спостерігаємо розміщення «орієнтації на владу» та похідну «орієнтацію на статуси» в категорії цінностей «орієнтованих на себе», тобто таких, що умовно передбачають досягнення індивідуального характеру. Також емпіричні дослідження минулих років вказують на тенденцію щодо здобуття владних атрибутів (можливість впливати на інших), але разом з тим фіксується орієнтація на універсалізм, тобто на ті цінності що тяжіють до колективного блага. Ця позиція потребує додаткової перевірки та задає головну проблематику дослідження: чи може індивідуальний атрибут сприйматись з орієнтацією на колективні блага.

Окремим маркером виступає питання стимулів. Гіпотетично допускається що основним стимулом є бажання покращувати власне соціальне становище через відчуття соціальної несправедливості та загострення проблематики соціальної нерівності по відношенню до позиції соціальних акторів, що обумовлюється теоріями справедливості та нерівності. Звідси ж випливає концепт орієнтації владних ресурсів виключно «на себе», а не на колективну діяльність, тобто постає питання «бути владою» (раціональне використання- функціоналізм) чи «мати владу» (використання її як інструменту примусу) за теорією Е. Фромма. Головним аспектом дослідження є визначення кількісного співвідношення цієї дуальної позиційності на вплив щодо сприйняття соціальних відносин, як позиційної боротьби чи кооперації для досягнення колективного блага.

Отже, ми можемо виміряти широке поняття сприйняття соціальних відносин через *ставлення до позиційного становища* та відповідно *орієнтації на владні позиції* як гіпотетичної можливості покращення соціальної позиції (позиційна вигода) та реалізації певних цілей і забезпечення потреб. Орієнтація на владні позиції в свою чергу може бути зафіксована через *орієнтацію на ресурси влади*, оскільки за теоретичною базою соціальна влада це потужний соціальний інструмент для досягнення цілей та реалізації соціальних змін та відповідно *орієнтації на статуси*, оскільки це найбільш казуальний маркер фіксації

соціальної позиції, при чому на такі що передбачають доступ до владних ресурсів та можливість їх реалізовувати. Ключовим показником вимірювання орієнтації на владні позиції буде маркер *стимулів*, що, в свою чергу, передбачається *відчуттям несправедливості* та гострим *почуттям соціальної нерівності*, оскільки гіпотетично допускається, що саме ці маркери можуть виступати ключовими стимулами до мотивації поліпшення власної соціальної позиції. Натомість для визначення характеру спрямування потенціалу владних позицій та сприйняття соціальних відносин через призму цих позицій застосовується дуалістичний маркер орієнтації: «*орієнтація на себе*» (тяжіння до колективного блага) та «*орієнтація на соціум*» (тяжіння до колективного блага) у кількісному співвідношенні, що в свою чергу є ключовим показником сприйняття соціальних відносин та проблематики цього соціологічного дослідження.

Гіпотеза 1 (основна): полягає в тому, що соціальні відносини серед студентської молоді Києва сприймаються в більшій мірі як «позиційна боротьба» з орієнтацією на соціальну владу для отримання позиційної вигоди.

Гіпотеза 2 (альтернативна): полягає в тому, що соціальні відносини серед студентської молоді Києва сприймаються в більшій мірі як «позиційна співпраця», де орієнтація на соціальну владу спрямована на досягнення колективного блага в соціумі.

Характеристика вибірки. В даному соціологічному дослідженні передбачається репрезентативна кластерна вибірка, де основою кластеру виступають студентські колективи міста Київ за наступними квотами: вік, стать, рідне місце проживання, спеціальність, університет.

Методи дослідження: для збору інформації – анкетне face-to-face інтерв'ю зі студентами ЗВО міста Київ.

2.2. Розробка інструментарію кількісного соціологічного дослідження

Для перевірки гіпотез необхідне отримання емпіричної інформації. В рамках цього дослідження розробляється інструмент для збору кількісної інформації – анкета, що обумовлюється логікою заданої програми кількісного соціологічного дослідження. Запланована анкета має чітку структуру та складається з чотирьох предметних блоків і демографічної секції:

Перший блок – це блок оцінки становища власної соціальної позиції та відповідно фіксації тенденції щодо орієнтації на здобуття соціальних статусів, що передбачають володіння та можливість розпоряджатись ресурсами соціальної влади. Також даний блок виконує ключове завдання фільтрації респондентів, оскільки в подальшому нас цікавить вибірка що демонструє тенденцію на здобуття владних позицій.

В межах даного блоку важливим є зафіксувати кількісну тенденцію щодо орієнтації на підвищення соціального статусу серед молоді, що буде можливим через питання вільного вибору, а також через питання що передбачають наявність шкали, (а саме класичної 5-бальної шкали), яка допоможе додатково зафіксувати силу тенденції для кращого розуміння статусних орієнтацій студентської молоді Києва. Більш важливим є фіксація тенденції щодо передбачення наявності соціального впливу як можливостей високого статусу у соціумі. В даному випадку доцільними буде застосування питання фільтру та знову ж таки 5-ти бальної шкали щодо перевірки орієнтації на соціальний вплив серед індивідів сучасного покоління студентської молоді Києва.

Таким чином, це допоможе зафіксувати єдину заявлену у програмі емпіричного дослідження орієнтацію на владні статуси та владні позиції відповідно. За результатами першого умовного блоку анкети ми отримаємо кількісне (відсоткове) співвідношення між тими хто орієнтується на владні позиції та тими хто не демонструє такої тенденції що вже допоможе зробити перший висновок щодо сприйняття соціальних відносин студентською молоддю Києва. Також в

результаті фільтрації ми отримаємо вибірккову сукупність, що явно демонструватиме орієнтацію на владні статуси та владні позиції відповідно для подальшої емпіричної перевірки заявлених тенденцій у програмі дослідження.

Другий блок – це блок фіксації характеристики спрямування владних позицій, що відповідно виходить з теорій соціальної влади М. Манна і Е. Тоффлера (класифікація ресурсів влади) та відповідно теорії Девіса-Мура (концептуальне обумовлення ресурсів влади ключовими функціями соціуму). Таким чином буде реалізована спроба зафіксувати тенденцію спрямування на конкретні ресурси влади: військові (силові), економічні (капітал), політичні (урядові інституції) та ідеологічні (здобуття «знання» та орієнтацію на ідеології).

Головним та єдиним завданням даного блоку є спроба зафіксувати характер спрямування впливу владних статусів та позицій, що допоможе нам відповідно зрозуміти у яких ключових сферах суспільства студентська молодь намагатиметься реалізувати владні можливості статусів та позицій. Також додатковою опцією даного блоку є перевірка на умовну «сучасність» орієнтацій, маркери якої, в свою чергу, концептуалізуються з проаналізованих теорій соціальної влади М. Манна та Е. Тоффлера, де між іншим є певні незначні розбіжності у класифікації сучасних ресурсів соціальної влади.

Головним аспектом даного блоку є шкалювання (за 5-ти бальною шкалою), проте у порівняльному контексті, що дозволить в цілому з усіх заявлених характеристик окремо виділити єдину домінантну, а також встановити певний ієрархічний порядок між характеристиками. Це допоможе чітко зафіксувати заявлену тенденцію щодо характеру соціального впливу як можливостей владних статусів та позицій.

Третій блок – це блок перевірки стимулів мотивації. Завданням даного блоку є фіксація «відчуття несправедливості» та «соціальної нерівності» як ключових стимулів до здобуття владних соціальних позицій.

Відповідні тенденції походять від проаналізованих теорій в межах цього дослідження, тому важливо також перевірити чи мають суттєвий вплив ці маркери на сприйняття соціальних відносин в якості ключових стимулів. Для перевірки цих тенденцій в першу чергу будуть застосовані питання, що передбачають 5-ти бальну шкалу, це потрібно якраз для фіксації рівня «відчуття несправедливості» та «соціальної нерівності» серед студентської молоді Києва, натомість будуть поставлені додаткові запитання для уточнення позицій респондентів, що, в свою чергу, допоможе надати остаточну оцінку цих емпіричних маркерів.

Четвертий блок – блок визначення орієнтованості гіпотетично здобутих владних позицій, де відбувається фіксація спрямованості потенціалу в двох напрямках: «орієнтації на себе» чи «орієнтації на соціум» у кількісному співвідношенні. За результатами цього блоку буде визначатись ключовий фактор сприйняття соціальних відносин студентською молоддю Києва.

Для фіксації цієї складної тенденції будуть використовуватись допоміжні маркери у вигляді рівня солідарності з соціумом, рівня відповідальності перед соціумом та рівня готовності застосовувати владні можливості з урахуванням суспільних інтересів та на користь соціального оточення. Для фіксації цих окремих тенденцій будуть використовуватись як питання вільного вибору, так і ті, що передбачають 5-ти бальні шкали для оцінки серед респондентів таких маркерів як солідарність та готовність діяти у суспільних інтересах. Це допоможе остаточно зрозуміти характер сприйняття студентською молоддю Києва соціальних відносин.

Соціально-демографічний блок. Включає в себе такі демографічні показники студентів як: стать, вік, рідне місце проживання, спеціальність, назву університету та релігійну конфесію. А також додаткові соціально-демографічні показники що допоможуть зафіксувати розширений спектр емпіричних тенденцій.

В цілому ці показники в розрізі у вигляді двомірних таблиць можуть надати додаткову інформацію, що буде корисною для концептуалізації сприйняття. Зокрема те, як сприймають соціальні відносини чоловіки та жінки, чи є певні відмінності між сприйняттям за освітнім ступенем (тобто за віком).

Важливими також можуть показники за рідним місцем проживання, тобто чи можуть бути відмінними тенденції щодо населених пунктів, тобто, наскільки по-різному може молодь сприймати соціальні відносини в залежності від походження і чи є суттєвим вплив навчання та проживання у столиці. Не менш цікавими можуть бути показники щодо спеціальності, хоча це і відкрита графа, але допускається перекодування, до прикладу на категорії гуманітарних та технічних спеціальностей, де, в свою чергу, можна зафіксувати чи є відмінності у сприйнятті між цими двома категоріями студентів і чи впливає спрямування освіти на сприйняття соціальних відносин за заданими емпіричними маркерами в цілому.

Для детального ознайомлення з інструментарієм дослідження інтегральну версію анкети наведено у “Додаток 1”.

ВИСНОВКИ

В ході обробки та аналізу теоретичних джерел було досліджено сучасні теорії феномену соціальної влади М. Манна та Е. Тоффлера, де головними аспектами є концептуалізація феномену влади – як інструменту для досягнення певних цілей в суспільстві (при чому в більшій мірі завдяки спільній дії), а також концептуалізація ресурсів влади – як головних чинників забезпечення реалізації даного інструменту в суспільстві. Також було виявлено певні аспекти спільності теорій шляхом синтезу, зокрема, це глобальний історичний аспект, оскільки обидві теорії побудовані на аналізі історичного розвитку суспільства. Не менш важливим є співпадання теоретичних позицій щодо ресурсів влади (хоча з деякими некритичними розбіжностями), що в цілому дозволило напрацювати єдину теоретичну позицію, та відповідно одержати спільні емпіричні маркери для подальшого емпіричного дослідження.

Також була проаналізована функціоналістська теорія Девіса-Мура щодо соціальних позицій та статусів. Зокрема було зафіксовано певну спільність теоретичних концептів з теоріями влади, а саме: співпадання найбільш важливих функціональних сфер суспільства з відповідними ресурсами соціальної влади. Натомість було виявлено деякі критичні аспекти, що в цілому піддавались сумніву в ході теоретичного дискурсу серед критиків теорії, а саме: функціональна забезпеченість соціальних позицій найбільш відповідними соціальними акторами, що в цілому дозволило загострити проблематику подальшого емпіричного дослідження. Для додаткової фіксації певних дискурсивних тенденцій були розглянуті емпіричні дослідження, зокрема дослідження «життєвих пріоритетів», «престижу зайнятості» та «ціннісних орієнтацій», що в цілому дозволило закріпити деякі головні постулати цього дослідження (орієнтацію на владу серед соціальних акторів в більшій мірі), але й разом з тим деякі тенденції вказали (орієнтованість серед молоді на цінності «Універсалізму» та «Доброзичливості»)

на необхідність перевірки головної проблематики дослідження емпіричним шляхом, що лише додатково актуалізувало дане дослідження. Також в ході огляду методологічної бази проаналізованих емпіричних досліджень, було також виокремлено певний важливий аспект, що в цілому загострює проблематику емпіричного дослідження та врізається в концептуальні засади теорій влади М. Манна та Е. Тоффлера, зокрема, це розміщення феномену влади в категорії «цінностей орієнтованих на себе» в той час коли за теоріями влади це в більшій мірі колективний атрибут.

Разом з тим для концептуалізації проблематики дослідження була проаналізована концепція феномену влади, що концептуалізується з теорії Е. Фромма, де описуються дві ключові категорії «мати владу» (раціональне використання інструменту соціальної влади з орієнтацією на соціум) та «бути владою» (дещо ірраціональне застосування інструменту соціальної влади в корисливих цілях, що тяжіє до авторитаризму та присвоєння впливу).

Ще одним ключовим фактором є аналіз теорій справедливості та соціальної нерівності, адже ці аспекти розглядаються як ключові щодо питань мотивації яка стимулює орієнтацію на владні позиції. Така увага до цього аспекту була зумовлена положеннями теорій соціальної влади, оскільки одне з положень передбачає, що ресурси в цілому розподілені між соціальними акторами нерівномірно, що загострює і питання соціальної справедливості також. До того ж питання соціальної справедливості є дотичними і до теорії Девіса-Мура, зокрема щодо принципів розподілу соціальних позицій для соціальних акторів.

Таким чином було сформовано єдиний теоретичний концепт, що відповідно став основою розробки програми емпіричного дослідження, а саме: кількісного соціологічного опитування, для фіксації відповідних тенденцій, де головною вибірковою сукупністю є студентська молодь Києва. Це було зумовлено тим, що саме молоде покоління Українців відіграватиме ключову роль у становленні тих

чи інших соціальних змін (що безпосередньо змінюватимуть парадигму соціальних відносин) та відповідно інституційних змін також.

На основі опрацьованих теорій було також виокремлено ряд ключових емпіричних маркерів на яких базувалась розробка інструментарію (анкети) для збору емпіричної інформації. Анкета емпіричного дослідження була поділена на умовні тематичні блоки, але такі, що пов'язані єдиною логікою, що, в свою чергу, дозволить зафіксувати не лише загальну тенденцію дослідження, а й у певній мірі її характер. В цілому подібні інструменти дозволять фіксувати ті чи інші тенденції щодо сприйняття соціальних відносин на основі яких може будуватись соціальна політика чи культурні перетворення соціуму.

Натомість слід зазначити, що для повної характеристики об'єкту кваліфікаційного дослідження необхідно проводити збір та аналіз емпіричних даних, оскільки описані положення хоч і базуються на теоретичній базі чи сторонніх емпіричних дослідженнях, але все одно не дають повної бажаної характеристики об'єкта. Хоча й слід зауважити, що подібні дослідження можуть отримувати продовження та подальше удосконалення, оскільки детальніше дослідження сприйняття соціальних відносин може допомогти в покращенні умов цих самих відносин та відповідно попереджати глобальні кризові явища.

Очевидним є те, що люди прагнуть постійно займати кращі і вигідніші соціальні позиції у соціумі з тих чи інших причин. Проте дослідницьку інтригу тримає кінцевий характер цих прагнень. Саме від майбутніх поколінь залежить характер реалізації інструменту влади та подальша картина соціальних змін, а ключем до прогнозування цього характеру слугуватиме дослідження сприйняття соціальних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Близнюк Є., (2018) Від цілеспрямованих до гедоністів: сім психотипів українців. *Corestone Group. Про психотипи українського соціуму на основі ціннісних орієнтирів*. URL: https://mmr.ua/show/psihotipy_ukraintsev_kto_esty_kto
- Копилов, В. О. (2007). Когнітивні метаморфози влади. *Гуманітарний часопис*, (1), 43-54.
- Малиш, Л. (2017). Класичні принципи та правила досліджень соціальної стратифікації. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, (196), 3-12.
- Малиш, Л. О. (2014). Чинники престижу заняття українців. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, (161), 56-63.
- Міністерство молоді та спорту України (2021) *Молодь України – 2021 (результати репрезентативного соціологічного дослідження)*. «ТОВ ФОРСЕРВІС ЮА СЕЙЛЗ».
- Печеранський І., (2016). Постіндустріальна кратологія Елвіна Тоффлера. *Versus*, (8), 32-39.
- Святненко, С. В., & Виноградов, О. Г. (2013). Ціннісні орієнтації української молоді: порівняльний аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, (149), 32-37.
- Соціологічна група «Рейтинг» (2021) Покоління Незалежності: цінності та мотивації. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_generation_of_independence_082021.pdf
- Карасев, Д. Ю. (2016). Историческая социология власти Майкла Манна. *Журнал социологии и социальной антропологии*, 19(4).

Ледяев, В. Г. (1996). Современные концепции власти: аналитический обзор. *Социологический журнал*, (3-4), С-109.

Манн, М. (2018). *Источники социальной власти: в 4 т.: Т. 1. История власти от истоков до 1760 года н. э.* (Ю. Карасев, Ред.; Пер.). Издательский дом «Дело» РАНХиГС. (Оригінал опубліковано 1986 р.)

Манн, М. (2018). *Источники социальной власти: Т. 2. Становление классов и наций- государств, 1760-1914 годы (книга первая)* (Ю. Карасев, Ред.; В. Лазарева Пер.). Издательский дом «Дело» РАНХиГС. (Оригінал опубліковано 1993 р.)

Манн, М. (2018). *Источники социальной власти: Т. 2. Становление классов и наций- государств, 1760-1914 годы (книга вторая)* (Ю. Карасев, Ред.; В. Лазарева Пер.). Издательский дом «Дело» РАНХиГС. (Оригінал опубліковано 1993 р.)

Манн, М. (2018). *Источники социальной власти: Т. 3. Глобальные империи и революция, 1890-1945 годы* (С. Моисеева, Ред.; Ю. Карасев, Пер.). Издательский дом «Дело» РАНХиГС. (Оригінал опубліковано 2012 р.)

Манн, М. (2019). *Источники социальной власти: Т.4 Глобализации, 1945-2011 годы* (Ю. Карасев, Ред.; А. Гуськова, С. Коломийца & О. Левченко, Пер.; 2-ге вид.). Издательский дом «Дело» РАНХиГС. (Оригінал опубліковано 2013 р.)

Мартыненко, Т. С. (2015). Глобальная социология Г. Терборна: теория социальных неравенств. *Вестник Томского государственного университета*, (391), 97-101. DOI: 10.17223/1998863X/29/20

Офицерова, Д. А. (2017). Определение социальной структуры в теории социальной стратификации К. Дэвиса. *Вестник нижегородского университета им. НИ Лобачевского. Серия: социальные науки*, (3 (47)), 116-119.

Пионткевич, Л. Ю. (2008). Феномен власти: проблема концептуализации. *Вестник Томского государственного университета*, (308), 41-49.

- Ролз, Дж. (1995). Теория справедливости. (В. Целищев, Ред.; В. Целищев, В. Карпович & А. Шевченко, Пер.). *Издательство Новосибирского университета*. (Оригінал опубліковано 1971 р.)
- Тоффлер, Э. (2003). *Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI в.* (С. Гуревич, Ред.; В. Белокосков, Ю. Бурмистров, М. Бурмистрова, К. Комарова, И. Мирер, Г. Руднева & А. Строилова, Пер.). АСТ. (Оригінал опубліковано 1990 р.)
- Туз, А., & Эндерс, С. (2018). Источники социальной власти. *Философско-литературный журнал «Логос»*, 28(6 (127)), 244-278.
- Эрих Фромм (2017). Бегство от свободы (А.В. Александрова, Пер.). *Москва : Издательство АСТ, (Эксклюзивная классика)*. (Оригінал опубліковано 1941 р.)
- Эрих Фромм (2012). Человек для себя (А.В. Александрова, Пер.). Москва: Астрель. (Оригінал опубліковано 1947 р.)
- Эрих Фромм (2014). Иметь или быть? (Э. М. Телятникова, Пер.). *Москва : АСТ, (Новая философия)*. (Оригінал опубліковано 1976 р.)
- Bayly, Christopher (2015). Michael Mann and modern world history. *The Historical Journal*, 58(1), 331–341. doi:10.1017/S0018246X14000508
- Bottero, W. (2007). Social Inequality and Interaction. *Sociology Compass*, 1(2), 814–831. doi:10.1111/j.1751-9020.2007.00030.x
- Bottero, W., & Prandy, K. (2003). Social interaction distance and stratification. *The British journal of sociology*, 54(2), 177-197.
- Chibber, Vivek (2013). The Ghost of Theories Past. Michael Mann, *The Sources of Social Power Volume III: Global Empires and Revolution, 1890-1945 and Volume IV: Globalizations, 1945-2011* (Cambridge, Cambridge University Press, 2012). *European Journal of Sociology*, 54(3), 439–449. doi:10.1017/s0003975613000234

- Cullen, J. B., & Novick, S. M. (1979). The Davis-Moore Theory of Stratification: A Further Examination and Extension. *American Journal of Sociology*, 84(6), 1424–1437. doi:10.1086/226941
- Davis, K., & Moore, W. E. (1945). Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, 10(2), 242–249. <https://doi.org/10.2307/2085643>
- Grandjean, B. D., & Bean, F. D. (1975). The Davis-Moore Theory and Perceptions of Stratification: Some Relevant Evidence. *Social Forces*, 54(1), 166–180. doi:10.1093/sf/54.1.166
- Hauhart, R. C. (2003). The Davis–Moore theory of stratification: The life course of a socially constructed classic. *The American Sociologist*, 34(4), 5–24. doi:10.1007/s12108-003-1013-y
- Huaco, G. A. (1963). A Logical Analysis of the Davis-Moore Theory of Stratification. *American Sociological Review*, 28(5), 801. doi:10.2307/2089918
- Jost, J. T., & Kay, A. C. (2010). Social Justice: History, Theory, and Research. *Handbook of Social Psychology*. DOI:10.1002/9780470561119.socpsy002030
- Jost, J. T., & Andrews, R. (2011). System justification theory. *The encyclopedia of peace psychology*.
- Kornienko A. A., Kornienko A. V., Fofanov O. B., Chubik M. P. (2015). The nature of knowledge power in communicative information society. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 166, 595-600.
- Lawson, G. (2006). A Conversation with Michael Mann. *Millennium - Journal of International Studies*, 34(2), 477–485. doi:10.1177/03058298060340020201
- Lawson, G. (2006). The Social Sources of Life, the Universe and Everything: A Conversation with Michael Mann. *Millennium - Journal of International Studies*, 34(2), 487–508. doi:10.1177/03058298060340020301

- Ledgerwood, A., Mandisodza, A. N., Jost, J. T., & Pohl, M. J. (2011). Working for the system: Motivated defense of meritocratic beliefs. *Social Cognition*, 29(3), 322-340.
- Mann, Michael; Haugaard, Mark (2011). Reflections on the sources of power. *Journal of Political Power*, 4(2), 169–178. doi:10.1080/2158379X.2011.589258
- Rawls, J. (1958). Justice as Fairness. *The Philosophical Review*, 67(2), 164–194.
<https://doi.org/10.2307/2182612>
- Rawls, J. (1963). The Sense of Justice. *The Philosophical Review*, 72(3), 281–305.
<https://doi.org/10.2307/2183165>
- Stinchcombe, A. L. (1963). Some Empirical Consequences of the Davis-Moore Theory of Stratification. *American Sociological Review*, 28(5), 805–808.
<https://doi.org/10.2307/2089919>
- Therborn, G. (2012). The killing fields of inequality. *International Journal of Health Services*, 42(4), 579-589.
- Tumin, M. M. (1953). Some Principles of Stratification: A Critical Analysis. *American Sociological Review*, 18(4), 387–394. <https://doi.org/10.2307/2087551>
- Zakaria W., Alyati W. F., (2012). Alvin Toffler: Knowledge Technology and Change in Future Society. *International Journal of Islamic Thought*, 1, 54-61.

ДОДАТКИ

Додаток А Анкета

Анкета кількісного соціологічного дослідження

Шановний студенте!

Я майбутній соціолог, що проводить досить незвичне дипломне дослідження (у формі опитування) присвячене вивченню думок студентів щодо сприйняття **Соціальних відносин студентською молоддю Києва у реаліях сучасного соціуму.**

Будь ласка, виділіть трохи власного часу, щоб відповісти на запитання анкети. **Опитування анонімне, я гарантую конфіденційність вихідних відповідей, результати опитування будуть використовуватися лише в узагальненому вигляді.**

*Сподіваюсь, що це опитування буде цікавим для вас. Очікую на вашу щирість та студентську солідарність. Заздалегідь **я щиро дякую** за участь в опитуванні.*

Також велике прохання: будь ласка, уважно читайте запитання, оскільки деякі з них мають невеличку інструкцію, а також відповідайте щиро, саме так як ви вважаєте за потрібне. Це не тестування, в анкеті не має неправильних відповідей.

З повагою і вдячністю,

Яшник Максим

Студент Києво-Могилянської академії

Блок 1

1. Вкажіть будь ласка, чи є пріоритетним для Вас у житті підвищення власного престижу та просування до вищих позицій у суспільстві?

- 1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так

(Якщо були обрані відповіді 1-2 у питанні 1) 2. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою Вашу готовність спрямовувати зусилля, час та власні ресурси на підвищення власного соціального статусу у майбутньому (де 5 – це повністю готовий(а), а 1 – зовсім не готовий(а)):

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

(Якщо були обрані відповіді 3-5 у питанні 2) 3. На Вашу думку, чи повен цей високий соціальний статус передбачати певні ролі управління чи соціальний вплив на інших індивідів?

1) Так

2) Ні

(Якщо були обрані відповіді 3-5 у питанні 3) 4. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою на скільки важливо на Ваш погляд мати можливість соціального впливу серед індивідів (де 5 – це дуже важливо, а 1 – взагалі не важливо)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

(Якщо були обрані відповіді 3-5 у питанні 4) 5. Як Ви вважаєте, чи можна реалізувати власні життєві потреби, цілі чи інтереси не маючи НЕ маючи впливу на інших чи на умови соціальних відносин?

- 1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так

Блок 2

6. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою рівень пріоритетності серед видів впливу особисто для Вас у досягненні соціального статусу:

6.1) Військовий вплив

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6.2) Економічний вплив

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6.3) Політичний вплив

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6.4) Ідеологічний вплив (можливість впливати на поведінку інших людей)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Скажіть, будь ласка, чи плануєте Ви спрямовувати власну діяльність на здобуття доступу до знань, інформації чи компетенцій що дозволяють регулювати ключові сфери соціуму та впливати на поведінку людей?

1) Однозначно ні 2) скоріше ні, ніж так 3) скоріше так, ніж ні 4) Так, звісно

8. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою рівень пріоритетності наступних можливостей владного статусу особисто для Вас:

1) Можливість наказувати/примушувати до дій

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2) Можливість розпоряджатися матеріальними ресурсами

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3) Можливість приймати рішення та впливати на політичне становище

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4) Можливість впроваджувати нові погляди, переконання та норми поведінки у суспільстві

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Скажіть, будь ласка, чи хотіли б Ви у майбутньому організувати свій суспільний рух, соціальне об'єднання чи просто бути лідером думок, що впроваджує нові погляди чи норми у суспільстві?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

Блок 3

10. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою наскільки справедливим на Ваш погляд є сучасний розподіл соціальних позицій (*де 5 – цілком справедливий, а 1 – зовсім несправедливий*):

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

(Якщо були обрані відповіді 3-5 у питанні 6) 11. Чи відчуваєте Ви цю несправедливість по відношенню до себе і бажання її змінити тим чи іншим чином?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

12. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою наскільки рівними на Ваш погляд є можливості індивідів щодо забезпечення гідного рівня життя (*де 5 – цілком рівні, а 1 – зовсім нерівні*)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

(Якщо були обрані відповіді 3-5 у питанні 8) 13. Чи відчуваєте Ви цю нерівність по відношенню до себе і бажання її змінити тим чи іншим чином?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

14. Чи вважаєте Ви, що володіння соціальним статусом що передбачає певний вплив у соціумі змінить ваше ставлення до справедливості/нерівності?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

15. Чи мотивує особисто Вас до здобуття соціального статусу що передбачає певний вплив у соціумі ситуація щодо несправедливості/нерівності?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

Блок 4

16. На Вашу думку, чи доречно розглядати можливості владного статусу як інструмент покращення умов соціальних відносин для усіх індивідів?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

17. На Вашу думку, до чого призводить розподіл статусних привілеїв та можливостей між іншими учасниками соціальних відносин?

- 1) До посилення соціальної позиції
- 2) До послаблення соціальної позиції
- 3) Важко відповісти

18. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою наскільки високим має бути рівень відповідальності перед індивідами з відносно нижчими статусними позиціями (де 5 – досить високий, а 1 – досить низький)?

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. Як Ви вважаєте, від чого в більшій мірі залежить рівень успішності індивіда з владною статусною позицією?

- 1) В більшій мірі від самого індивіда
- 2) В більшій мірі від його оточення
- 3) Важко відповісти

20. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою Вашу готовність використовувати можливості владного статусу у власних інтересах (для реалізації власних цілей/потреб) (де, 5 - цілком готовий, а 1 – зовсім не готовий)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою Вашу готовність використовувати можливості владного статусу в інтересах найближчого оточення (родичів/друзів/колег) (де, 5 - цілком готовий, а 1 – зовсім не готовий)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

22. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою Вашу готовність використовувати можливості владного статусу в інтересах соціуму чи окремих соціальних груп (*де, 5 - цілком готовий, а 1 – зовсім не готовий*)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

23. Як Ви вважаєте, чи зобов'язаний індивід що має владний статус реалізовувати свої можливості виключно з урахуванням інтересів соціуму?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

24. Як Ви вважаєте, чи можна отримувати певну вигоду спрямовуючи можливості владного статусу на користь інтересів суспільства?

1) Ні 2) Скоріше ні, ніж так 3) Скоріше так, ніж ні 4) Так 5) Важко відповісти

Соціально-демографічний блок

D1.1 Стать: 1) Чол. 2) Жін.

D1.2 Вік: 1) 17-21 (бакалавр) 2) 22-23 (магістр)

D1.3 **РІДНЕ** місце проживання:

1) Село

2) СМТ

3) Місто до 50 тис.

4) Місто до 100 тис.

5) Місто до 500 тис.

6) Місто до 1млн.

7) Місто більше за 1млн.

D1.4 Спеціальність: _____

D1.5 Університет: _____

D1.6 Релігійна конфесія: _____

D2.1 На Вашу думку, чи легко Вам знайомитись з незнайомими людьми, робити перший крок на зустріч у знайомствах?

1) Так; 2) Ні;

D2.2 Скажіть, будь ласка, чи намагаєтесь Ви заводити знайомства з впливовими чи публічними людьми?

1) Так; 2) Ні;

D2.3 Скажіть, будь ласка, чи намагаєтесь Ви привертати до себе увагу в публічному просторі?

1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти/не знаю.

D2.4 Скажіть, будь ласка, чи тяжієте Ви до посилення індивідуальності, що вирізняє Вас поміж інших людей (стиль одягу, стиль спілкування, риси поведінки, звички, тощо)?

1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти.

D2.5 Скажіть, будь ласка, чи намагаєтесь Ви постійно бути прилежним до певного колективу чи групи що імponує Вам?

1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти.

D2.6 Скажіть, будь ласка, чи схильні Ви до того щоб брати ініціативу у колективній діяльності, залучати учасників до дій, керувати процесом?

1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти.

D2.7 Вкажіть, будь ласка, чи відвідували/відвідуєте Ви певні гуртки, курси, заходи що передбачають розвиток лідерства, ораторського мистецтва, харизми, впливовості, тощо?

1) Так; 2) Ні;

D2.8 Вкажіть, будь ласка, чи займалися/займаєтесь Ви громадською чи політичною діяльністю?

1) Так; 2) Ні;

D2.9 Зазначте, будь ласка, чи Ви берете участь у мітингах, демонстраціях, протестах чи зібраннях?

1) Так; 2) Ні;

D2.10 Зазначте, будь ласка, чи вважаєте Ви себе публічною персоною (можливо ведете власний блог, проводите публічні виступи, берете участь у різних заходах)?

1) Так; 2) Ні;

D2.11 Скажіть, будь ласка, чи переглядаєте Ви новини щодо соціуму, політики, економіки чи технологій?

1) Дуже рідко; 2) Не часто; 3) Досить часто; 4) Постійно.

D2.12 Скажіть, будь ласка, чи переглядаєте/читаєте Ви спеціалізовані онлайн-медіа щодо соціуму, політики, економіки чи технологій?

1) Дуже рідко; 2) Не часто; 3) Досить часто; 4) Постійно.

D2.13 Скажіть, будь ласка, чи читаєте Ви наукову чи науково-популярну літературу щодо соціуму, політики, економіки чи технологій?

1) Дуже рідко; 2) Не часто; 3) Досить часто; 4) Постійно.

D2.14 Зазначте, будь ласка, чи граєте Ви у відеоігри жанру RPG/MMORPG чи RTS/TBT?

- 1) Дуже рідко; 2) Не часто; 3) Досить часто; 4) Постійно.

D3.1 Вкажіть, будь ласка, найвищий рівень освіти серед батьків:

1) Початкова освіта	4) Професійно-технічна освіта
2) Неповна середня освіта	5) Неповна вища освіта
3) Повна загальна середня освіта	7) Повна вища освіта

D3.2 Вкажіть, будь ласка, професію матері: _____

D3.3 Вкажіть, будь ласка, професію батька: _____

D3.4 Скажіть, будь ласка, чи хтось з батьків займали колись керівні посади?

- 1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти/не знаю.

D3.5 Скажіть, будь ласка, чи хтось з батьків займались колись громадською чи політичною діяльністю?

- 1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти/не знаю.

D3.6 На Вашу думку, чи мав хтось з Ваших батьків високий статус у суспільстві з можливістю впливати на поведінку чи події у соціумі?

- 1) Так; 2) Ні; 3) Важко відповісти/не знаю.